

KS. STANISŁAW LIBROWSKI

KONFERENCJE BISKUPÓW XVIII WIEKU
JAKO INSTYTUCJA ZASTĘPUJĄCA
SYNODY PROWINCJONALNE

CZĘŚĆ 1

OBRADY W SPRAWACH KOŚCIOŁA
I SZCZĄTKOWA PO NICH DOKUMENTACJA

LUBLIN 1983

I. KONFERENCJE BISKUPÓW

1. Zachowana dokumentacja Konferencji Biskupów

Zgodnie z uchwałami Zjazdu Biskupów odbytego na początku listopada 1762 r. (niżej w publikacji dokumenty 11—12) prymas, po uwzględnieniu propozycji personalnych innych ordynariuszy diecezjalnych, miał mianować kierownika sekretariatu owych konferencji w randze kancelarza. Produkcja aktowa Kongresów Biskupich miała wejść jako część do zasobu kancelarii prymasowskiej, która stanowiła nierozzerwalną jedność z kancelarią arcybiskupów gnieźnieńskich, a potem do archiwum prymasów (arcybiskupów).

Jednak przypuszczalnie na skutek decyzji późniejszych kierowników sekretariatu zjazdów owe akta znalazły się z czasem w bogatym zasobie wytworzonego archiwum kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej, do której z reguły należeli kanclerze tych kolokwiów. W rozbudowanym zespole akt kapituły, układanym pewnie od początku mało przejrzystie — obecnie wchodzącym w skład przechowywanego Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie — znajdują się one pod sygn. ACap. B-85 (Zjazdy Episkopatu 1759—1792).

I właśnie dlatego, że akta Obrad Biskupów znalazły się w archiwum kapituły gnieźnieńskiej, a nie w archiwum arcybiskupów gnieźnieńskich (prymasów), którzy na przestrzeni XVIII stulecia rezydowali przeważnie w Łowiczu, Skierniewicach i Warszawie, przetrwały do nas, chociaż nie w całości. Wiadomo bowiem, że bogate wytworzone archiwum arcybiskupów gnieźnieńskich, nie rewindykowane przez Gniezno z Łowicza po erekcji w 1818 r. archidiecezji i metropolii warszawskiej, zostało przewiezione w 1862 z kolegiaty łowickiej do Warszawy, gdzie spłonęło w czasie powstania 1944 r.¹

Spuścizna aktowa urzędowych spotkań ordynariuszy diecezjalnych została podzielona przez ich sekretarza z lat 1775—1792, ks. Krzysztofa

¹ H. Rybus: *Kilka uwag o zniszczonych aktach arcybiskupów gnieźnieńskich i o nie znanym życiorysie Piotra Gamrata*, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 2: 1961, s. 304.— *Regesty wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich*, wyd. H. Rybus, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 3: 1961, s. 113.— J. Więteska: *Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970 r.*, Warszawa 1971, s. 2.

Żórawskiego² na dwa tomy. Cały odziedziczony i wytworzony przez siebie materiał rękopiśmienny nazwał Żórawski tomem drugim. Pierwszy tom, już za niego nie znany, miał zawierać akta zjazdów dawniejszych, sprzed 1759 r.

Część pierwsza akt w tomie drugim, składająca się z papierów luźnych i dotycząca spraw ogólnokościelnych w Polsce w latach 1759—1762, otrzymała od niego czteropiętrową sygnaturę (na k. 2), którą tu ze względów technicznych oddaję poziomo, oddzielając poszczególne elementy pionowymi kreskami: II|1mo|Lit.|A. Według foliacji dokonanej czarnym ołówkiem po 1945 r. część ta liczy 44 karty, wśród których są nie zapisane i z obcej tematyki. Dokumentację tę omówię szczegółowiej w p. 2 wprowadzenia, które przeważnie opiera się na tych aktach.

Część druga omawianej dokumentacji, mająca podobną, choć trzy-piętrową sygnaturę, umieszczoną na zewnętrznej naklejce poszytu akt: II|2do|Lit.B, zawiera materiały zwarte z lat 1775—1792. Stanowi bazę źródłową do drugiej części niniejszego opracowania, traktującej o pomocy materialnej Kościoła polskiego dla państwa. Posiada 181 kart, także pofoliowanych po 1945 r., a z nich zapisanych 125. Oprawiona współcześnie w niebieski karton. Wykonanie osobiste ks. Żórawskiego.

Część trzecia akt, składająca się znowu z papierów luźnych, ponumerowanych jak poprzednie, liczy 38 kart, pośród których znajdują się również czyste. Stanowi załączniki do części drugiej z lat 1789—1791. Obydwie ostatnie partie akt Zjazdów Biskupich przedstawię szczegółowo w drugiej części tego opracowania, jako że na nich będzie ono oparte.

Żórawski dokonał tego podziału akt pomiędzy rokiem 1781 (śmierć biskupa inflanckiego Sierakowskiego, na którą się powołuje) a 1792, stanowiącym koniec owych kongresów i zarazem jego działalności na nich w charakterze sekretarza, względnie kanclerza. Nota bene spośród wszystkich swoich godności w podpisach na kartach prowadzonej przez siebie księgi (część druga) używał on tylko jednego tytułu: opat wągrowiecki.

Wspomnianej chronologii podziału akt kolokwiów i posygnowania ich przez ks. Żórawskiego, jak jeszcze bardziej jego opinii odnośnie początków Obrad Episkopatu oraz ich dokumentacji dotyczy jego własno-

² Krzysztof Żórawski h. Trzaska (1738—1808), członek kilku kapituł katedralnych i kolegiackich, audytor gen. w kuriach księcia Poniątkowskiego, najpierw w Płocku, potem w Gnieźnie (faktycznie w Warszawie), także opat Cystersów w Wągrowcu.— Zarówno wydawcy jego zbioru prawnego (*Decretales summorum pontificum pro Regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesarum regni eiusdem ad summam collectae...* editae cura et studio Z. Chodyński et E. Liłkowski, t. 1—3, Posnaniae 1872—1873), jak też jego wielbiciel — S. Biskupski: *Krzysztof Żórawski, polski kanonista XVIII stulecia*, Włocławek 1950 (odb. z „Aten. kapł.”) nie wiedzą o sekretarzowaniu tegoż zasłużonego męża w instytucji o nazwie Konferencje Episkopatu.

ręczna nota, znajdująca się na k. 2 pierwszej części tych materiałów. Pod względem formy jest ona słaba, atoli jej treść nie do pogardzenia. Dlatego przytaczam ją w całości:

„[Sygn.] II|mo|Lit.|A: Papiery tyżące się dawniejszych Kongresów czyli Collegii Episcoporum. Nota. Lubo Congressus Episcoporum i dawniej dla różnych potrzeb i okoliczności koniecznie bywały, i rzeczywiście z dawna bywały, jak tegoż są ślady porządnego trzymania księgi czyli aktów nawet jeszcze za rzezonego³ Władysława Łubieńskiego, o czym żyjąc śp. Antoni Sierakowski⁴ biskup inflancki, tegoż prymasa po Młodziejowskim⁵, potem biskupie poznańskim, audytor kanclerz prymacjalny i Collegii Episcoporum po nim także sekretarz, nie przed jednym jak najdokładniej, że bywały, zaświadczał”.

Opinię ks. Żórawskiego należy sprostować w ten sposób. W szczytkowych aktach części pierwszej, pochodzącej z lat 1759—1762, nie ma śladu działalności kancelaryjnej audytora Młodziejowskiego, a tym bardziej Sierakowskiego. Można jednak przypuszczać, że uwidoczniłaby się w całości księgi, gdyby ona istniała, o czym opowiem w 2 p. tego wprowadzenia. Po wtóre „porządnie trzymana księga” Posiedzeń Biskupów pochodzi dopiero z czasu sekretarzowania w tej instytucji opata Żórawskiego, tj. z lat 1775—1792 (część druga ocalałych akt).

2. Ocalałe akta pierwszej kategorii obrad

Szczytkowe materiały pozostałe ze Zjazdów Biskupów, poświęconych wewnętrznym sprawom Kościoła w kraju, zawierają przeważnie luźną korespondencję Episkopatu ze Stolicą Apostolską i jej agendami (kongregacjami) oraz wymianę listów ordynariuszy diecezjalnych z prymasem względnie z całym Kolegium Biskupim. Są tu oryginały, bruliony i koncepty pism.

³ O arcybiskupie W.A. Łubieńskim jeszcze w źródłach nie było mowy, zatem nie na miejscu jest tu użycie słowa „rzezonego”.

⁴ Antoni Maciej Sierakowski h. Ogończyk (1731—1781), dr ob. prawa, z czasem biskup inflancki, przedtem członek kilku kapituł katedralnych i kolegiackich, w latach 1764—1767 (po Młodziejowskim) audytor gen. kurii prymasa Łubieńskiego (J. Korytkowski: *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do naszych dni...* (cyt. Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*), t. 3, Gniezno 1883, s. 505—511).— Z. Szostkiewicz: *Katalog biskupów obrz. łac. przedrozbirowej Polski* (cyt. Szostkiewicz: *Katalog biskupów*), [Rzym 1954], (odb. z „Sacrum Poloniae Millennium, t. 1), s. 164.

⁵ Andrzej Stanisław Kostka Młodziejowski h. Korab (1717—1780), dr prawa, od 1764 r. podkanclerzy a od 1766 kanclerz kor., od 1766 biskup przemyski, a od 1768 poznański. Przedtem członek kilku kapituł katedralnych i kolegiackich, w l. 1759—1764 audytor gen. arcybiskupa W.A. Łubieńskiego (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 3, s. 23—33.— Szostkiewicz: *Katalog biskupów*, s. 128).

Widać wyraźnie, że mamy do czynienia z resztkami obszernej kiedyś księgi. Świadczą o tym nieliczne już sznury grzbietowe (związki) i nici z rozpadłej oprawy. Nie istniejąca całość akt mogła rzeczywiście, jak wspomina ks. Żórawski, stanowić niegdyś owoc prac kancelaryjnych audytorów gen. Młodziejowskiego i Sierakowskiego na odcinku Posiedzeń Episkopatu. Atoli do rękopisu mogły też być wnoszone inne sprawy, których nieco pozostało nawet w tej partii szczątkowej (k. 4r, 5—8), jak również istnieć karty nie zapisane (tutaj 27v, 28—30, 34v—36, 38v, 39v, 40v—44), z biegiem lat wydarte. Występujący papier jest foliału zwykłego i wielkiego (królewskiego) oraz różnej jakości. K. 2 stanowi połowę foliału. Dokumenty wpisywano względnie wpinano do księgi raczej niechronologicznie.

Korespondencja usystematyzowana pod względem czasowym, a następnie opublikowana w rozdziale II, posiada w skróceniu treść następującą:

1) Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII;

2) Prymas Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, do papieża Klemensa XIII;

3) Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII;

4) Przeciwstawne sobie opinie Datarii Apostolskiej i Episkopatu Polski na sprawę utrzymania bulli konkordatowych Leona X i Klemensa VII;

5) Podobna wymiana korespondencji między wspomnianymi stronami odnośnie dalszego wybierania archidiaconów w kościołach katedralnych;

6) Prymas Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, dziękuje papieżowi Klemensowi XIII za brewe;

7) Episkopat Polski decyduje się na utrzymanie wspomnianych bulli konkordatowych i na zaangażowanie własnych agentów w Rzymie i Warszawie;

8) Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII;

9) Tematyka Obrad Episkopatu w październiku 1762 roku;

10) Arcybiskup lwowski Sierakowski do Kolegium Biskupów;

11) Odpowiedź biskupa krakowskiego Sołtyka na ankietę prymasa Łubieńskiego w sprawie aktualnych potrzeb Kościoła w Polsce;

12) Podobna wypowiedź biskupa włocławskiego Dembowskiego;

13) Odpowiedź nuncjusza Visconti na 3 dezyderaty Episkopatu;

14) Prymas Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, do papieża Klemensa XIII;

15) Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do kardynała protektora Polski;

16) Prymas Łubieński do kardynała prefekta Kongregacji Rozkrzewienia Wiary.

3. Początki Zjazdów Biskupich

Konferencje Episkopatu odbywały się w Polsce od dawna. Ks. Żórawski tuż po 1781 r. posiadał ich akta od 1759 (tom II), a dla dawniejszych pozostawił sygnaturę poprzednią (t. I)⁶. Odnowiciel kongresów prymas W.A. Łubieński w piśmie do papieża Klemensa XIII z końca kwietnia 1759 r. donosił o tych posiedzeniach jako o instytucji zado-mowionej w Polsce przez zwyczaj⁷. Natomiast starsi sakrą biskupi ordynariusze w czasie prymasostwa tegoż Łubieńskiego przesuwały owe początki w górę XVIII stulecia. Tak oto arcybiskup lwowski (od 1760 r.) Sierakowski, poprzednio (od 1737) biskup inflancki i (od 1742) przemyski, informuje, że Kolokwia Biskupów odbywały się w naszym kraju według utartego zwyczaju, atoli w aspekcie interesującej go sprawy przytacza tylko zjazd z 1752 r. (prymasostwo Komorowskiego)⁸. Wypowiedź biskupa krakowskiego (od 1759 r.) Sołtyka, przedtem (od 1749) koadiutora kijowskiego, pozwala przesunąć zwyczaj urządzanych Spotkań Biskupich nawet do początku XVIII w.⁹. Podobnie wypowiada się biskup wrocławski (od 1752 r.) Dembowski, poprzednio (od 1736) płocki. Przypomina on sobie takie obrady z 1717 r. (prymasostwo St. Szembeka), kiedy był jeszcze urzędnikiem świeckim w kancelarii królewskiej¹⁰.

Zapewne również inne źródła historyczne, np. starsze przekazy odnoszące się do różnych odmian ciężarów, uiszczanych przez duchowieństwo polskie na rzecz państwa, pozwolą przesunąć ten początek w drugą połowę XVII stulecia, nawet w poblize 1643 r. — daty ostatniego synodu prowincjonalnego w Polsce.

4. Wznowienie ich za prymasa Władysława Aleksandra Łubieńskiego¹¹

Kongresy biskupów, zapoczątkowane przypuszczalnie w drugiej połowie XVII w., musiały się odbywać nieregularnie, skoro do 1759 r. nie

⁶ Por. Wprowadzenie, punkt 1.

⁷ Zob. Publikacja, dokument 1, początek i przyp. 2.

⁸ Publikacja, dok. 10, pocz. i przyp. 2—3.

⁹ Publikacja, dok. 11, p. 3.

¹⁰ Publikacja, dok. 12, p. 7.

¹¹ W.A. Łubieński h. Pomian (1703—1767), arcybiskup lwowski w 1758 r., gnież-

posiadamy nawet sprawozdań z nich. Wprawdzie te mogły zaginąć, a troskliwe oko wytrawnego kancelisty Krzysztofa Żórawskiego zostało nawet dla nich osygnowane miejsce w tworzącym się zespole akt, gdyby się odnalazły¹².

Odnowicielem i reformatorem urzędowych Spotkań Episkopatu był arcybiskup gnieźnieński i prymas W.A. Łubieński. Tę zasługę przyznaje mu jeden z najmądrzejszych współczesnych hierarchów, biskup krakowski Sołtyk¹³. To samo poświadczają ocalałe, wielka szkoda że tylko z lat 1759—1762, akta części kościelnej owych zjazdów¹⁴.

5. Czas i miejsce odbywania kongresów

Episkopat Polski odbywał swoje plenarne konferencje przeważnie z okazji odprawiania sejmów, na które ordynariusze diecezjalni jako senatorowie oraz silnie związani z monarchami obowiązkowo i chętnie przybywali. Jedne i drugie obrady było biskupom najwygodniej łączyć. Poza tymi czasami znacznie trudniej gremialnie było im się zbierać. Biskupi z reguły spotykali się przed początkiem sejmu względnie po jego zakończeniu. Także wtenczas, kiedy sejmy były zrywane, Konferencje Biskupie obradowały normalnie¹⁵.

Sejmy zwyczajne i nadzwyczajne zwoływano na przestrzeni XVIII stulecia mniej więcej co dwa lata, najczęściej w Warszawie, rzadziej w Grodnie¹⁶. W Warszawie biskupi zbierali się u prymasa czyli w pałacu prymasowskim¹⁷.

W nadzwyczajnych okolicznościach i potrzebach Kościoła prymas zwoływał Kolegium Biskupie poza okresami sejmowymi¹⁸. Z zachowanej dokumentacji widać, że takie kolokwia rzeczywiście się odbywały. Wtedy Episkopat obradował albo w pałacu prymasowskim w Warsza-

nieński i prymas od 1759. Hierarcha gorliwy i zasłużony (J. Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do r. 1821...* (cyt. Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*), t. 5, Poznań 1892, s. 1—69.

¹² Wprowadzenie, p. 1.

¹³ Publikacja, dok. 11, pocz. i kon.

¹⁴ Publikacja — wszystkie dokumenty.

¹⁵ Publikacja: dok. 6, pocz.; dok. 10, pocz.; dok. 11, p. 1, 3; dok. 12, p. 1, 3.

¹⁶ *Chronologia polska*, praca zesp. pod red. B. Włodarskiego, Warszawa 1957, s. 485—486.

¹⁷ Pałac Prymasowski w Warszawie, przy ul. Senatorskiej 13/15. Zbudowany w 1593 r. nakładem biskupa płockiego W. Baranowskiego, który jako arcybiskup gnieźnieński przeznaczył go w testamencie w 1613 na potrzeby następnych prymasów. W 1813 r. pałac został upaństwowiony (*Encyklopedia Warszawy* [praca zbior.], Warszawa 1975, s. 457.— Publikacja, dok. 1, pocz.).

¹⁸ Publikacja, dok. 12, p. 1.

wie, albo (rzadziej) w rezydencji arcybiskupiej w Łowiczu. Pokonferencyjna korespondencja, np. do Rzymu była wysyłana z jednego i drugiego ośrodka¹⁹.

6. Organizacja zjazdów

a. Nazwy. W źródłach pierwszej części omawianego tematu spotykamy się z dwoma terminami na oznaczenie istoty tej instytucji — „Collegium Episcoporum” i „Rada Biskupia” oraz z trzema wyrażeniami funkcyjnymi — „Congressus Episcoporum”, „Consilia Episcoporum” i „Colloquia Episcoporum”.— Dla oddania istoty rzeczy obok wyrazów „collegium” i „rada” używam jeszcze w swej pracy synonimu dzisiejszego — „episkopat”. W grupie drugiej tamte trzy wyrażenia poszerzyłem innymi ośmioma, które stanowią bądź spolszczenia względnie tłumaczenia wspomnianych, bądź ich synonimy. Pomijając słowo „episcoporum”, są to rzeczowniki: zjazdy, kongresy, obrady, konferencje, posiedzenia, spotkania, zgromadzenia i kolokwia (biskupów). Termin „konferencje” wydaje mi się najodpowiedniejszym dla owych zgromadzeń i obrad. A ponieważ także w obecnych czasach Episkopat Polski odbywa podobne tamtym swoje konferencje, słowo to weszło do tytułu mojego opracowania.— Wszystkich tych nazw używam możliwie równomiernie we wprowadzeniu i w przypisach do publikacji, na ile pasują do omawianej treści. Wszystkie też w zależności od kontekstu kładę odpowiednimi literami — wielkimi lub małymi.

b. Uczestnicy obrad. W myśl propozycji biskupów — krakowskiego Sołtyka i wrocławskiego Dembowskiego, podanych prymasowi na konferencji odbytej w pierwszym tygodniu listopada 1762 r. i pewnie przez kolegium przyjętych, w posiedzeniach tych powinni brać udział wszyscy ordynariusze diecezjalni. W przypadku gdyby który z ordynariuszy nie mógł wziąć udziału w kolokwium, powinien wydelegować na zjazd dwóch członków kapituły katedralnej. Prałaci owi względnie kanonicy mają ze sobą przywieźć dezyderaty biskupa i odwrotnie doręczyć mu uchwały powzięte na kongresie²⁰. Właśnie w ten sposób postąpił już nieco wcześniej arcybiskup lwowski W.H. Sierakowski²¹.

c. Tajemnica dotycząca obrad i uchwał. Podczas urzędowych Spotkań Episkopatu nierzadko radzono nad sprawami wymagającymi zachowania sekretu. Projekty statutu Konferencji Biskupich usankcjonowały to prawo i podyktowały w tym celu króciutką formułę przysięgi. Bi-

¹⁹ Publikacja — ogół dokumentów.

²⁰ Publikacja, dok. 11, p. 3; dok. 12, p. 3.

²¹ Publikacja, dok. 10.

skup nie przestrzegający tajemnicy miał podlegać karze wykluczenia z uczestnictwa w jednym kongresie. Gdyby zaś sekretu nie dochował delegat biskupa diecezjalnego, powinien był wystąpić przeciw niemu na drodze prawnej jego ordynariusz²².

d. Uwaga. Do organizacji Konferencji Biskupów należało lato sensu także to, co powiedziano w punkcie 5 (czas i miejsce ich odbywania) oraz w p. 7 (prowadzenie własnych akt). Jeżeli rzeczy te wyłoniono w odrębne punkty, stało się to dlatego, że są one nieco odleglejsze od właściwej organizacji. Jednak ze względu na związki z nią, dano je w sąsiedztwie p. 6.

7. Akta Rad Biskupich

Jeżeli konferencje miały spełniać zamierzoną rolę, powinny były prowadzić własne akta. Dokumentacja ta miała być dowodem działalności Episkopatu na terenie zastępującym synody prowincjonalne, podstawą do odwoływania się do powziętych uchwał, bazą materiałową dla przyszłych badań historyków. Pięknie o tym wywodzi biskup Sołtyk w odpowiedzi na ankietę rozesłaną przez prymasa W.A. Łubieńskiego. Według jego (i biskupa Dembowskiego) wypowiedzi sekretarza względnie kanclerza opisywanych kongresów powinien wybierać prymas przy zgodzie reszty ordynariuszy. Kanclerz ten był obowiązany prowadzić akta, zachowywać tajemnicę związaną ze sprawami swojego urzędowania, gromadzić materiały do następnego posiedzenia²³. Zespół akt Zjazdów Biskupich według pierwotnej propozycji miał być przechowywany w archiwum prymasowskim (arcybiskupów gnieźnieńskich), atoli z biegiem czasu wylądował w archiwum kapituły metropolitalnej, w którym doznał dużego uszczerbku²⁴.

8. Tematyka obrad

Na podstawie akt dotyczących pierwszej części niniejszego opracowania — lata 1759—1762 — widać wielką rozpiętość problematyki wchodzącej pod obrady na konferencjach. Zasadniczym zadaniem autora było odtworzenie strony organizacyjnej Zjazdów Biskupów. Dotychczas ukazałem następujące aspekty tej instytucji: jej początki (punkt 3), odnowienie (p. 4), czas i miejsce spotkań (p. 5), istotne elementy organizacji (p. 6), akta i spuścizna źródłowa Rad Biskupich (p. 7, 1—2).

Na konferencjach tych omawiano i załatwiano ogół zagadnień zwią-

²² Publikacja, dok. 11, p. 5; dok. 12, p. 5.

²³ Publikacja, dok. 11, p. 2; dok. 12, p. 2.

²⁴ Por. Wprowadzenie, p. 1—2.

zanych wtenczas ze sprawami religijnymi względnie kościelnymi, a więc szerszy aniżeli czynią to dzisiejsze Posiedzenia Episkopatu. Zagadnienia te można podzielić na trzy zakresy wpływów władzy kościelnej: 1) leżące w gestii ówczesnego Episkopatu Polskiego, 2) sprawy, do przeprowadzenia których biskupi potrzebowali rady, pomocy, a nawet zgody papieskiej, 3) kwestie przedłużenia dawniejszych lub pozyskania nowych przywilejów z Rzymu.

Kościół Katolicki stał się po Soborze Trydenckim (1545—1563) mocno scentralizowany i jeszcze bardziej absolutny. W następstwie tego władza biskupów malała po tym czasie wobec papieskiej. A chociaż z drugiej strony władza ordynariuszów wzrosła po diecezjach, to przecież biskupi mieli znaczne kłopoty w administrowaniu podległymi im terenami z powodu nadal licznych prerogatyw papieskich, ze strony kapłanów pochodzących ze stanu uprzywilejowanego (szlacheckiego) oraz z mnożących się egzempcji zakonnych. Stąd na porządku obrad mało było spraw, odnośnie których decydowałiby sami biskupi. Właściwie w ich gestii kościelnej pozostały tylko kwestie związane z normalnym duszpasterzowaniem na terenie diecezji.

Natomiast od papieża biskupi dopraszali się rady, pomocy i zgody, kiedy chodziło o ułożenie stosunków religijno-społeczno-politycznych na takich odcinkach: pomiędzy stanem duchownym i świeckim (szlacheckim), między rzymskokatolikami a unitami, katolikami a dysydentami (prawosławnymi, protestantami), żydami, kłopoty z zakonnikami (nie-subordynacja wobec władzy diecezjalnej, dowolności w duszpasterstwie), dla których domagano się wydania jednolitego i surowszego prawa, a z drugiej strony zabiegi o zelżenie klauzury w klasztorach żeńskich. Na wokandzie obrad spotykamy się z zadawnioną plagą odbywania jarmarków w niedziele i święta, z potrzebą zmniejszenia świąt i zelżenia surowości postów, z rozszerzaniem się rozwodów również na warstwy niższe, z kłopotami w szkolnictwie wyższym itp.

Zupełnie zaś Episkopat był zdany na papieża i jego kongregacje, kiedy chodziło mu o utrzymanie w kraju przestarzałych już bulli konkordatowych Leona X z 1519 r., Klemensa VII z 1525 i rozciągnięcie brewe Leona X z 1513 r. w sprawie wyboru archidiakonów na wszystkie kapituły katedralne — nie wiadomo po co, skoro już archidiakoni nie wizytowali kościołów na mocy swojego urzędu. Wreszcie biskupi upraszali Rzym o wydanie ogólnego zezwolenia na kumulację beneficjów duszpasterskich dla kapłanów pochodzących ze szlachty, a dla siebie o stały przywilej mianowania egzaminatorów i sędziów prosynodalnych, albowiem nie odbywali już synodów, na których mogliby ich wybierać lub mianować. Jeszcze bardziej zadziwiająca, że z własnej inicjatywy prosili papieża, aby się nie przeciwstawiał uiszczaniu przez duchowień-

stwo tzw. subsidium charitativum na potrzeby króla i państwa, a wszystko gwoli utrzymania chociaż względnej zgody ze stanem świeckim (szlacheckim), patrzącym zawistnie na dobra kościelne i dobrobyt duchowieństwa²⁵.

9. Dlaczego nie odbywano synodów?

Na przestrzeni XVIII stulecia synody diecezjalne w Polsce należały do rzadkości, a już w drugiej połowie tego wieku można je policzyć na palcach jednej ręki. Natomiast ostatni synod prowincjonalny odbył się (za prymasa Macieja Łubieńskiego) w Warszawie w 1643 r.

W aktach, które stanowią bazę źródłową do tej części pracy, napotykaemy kilka razy tłumaczenie się biskupów, że nie są w stanie przeprowadzać synodów²⁶. Myślą zarówno o synodach prowincjonalnych, wymagających uprzednich przygotowań oraz poruszania się hierarchów i pozostałych uczestników zgromadzeń po całym kraju, jak też diecezjalnych, co do których zakres prac przygotowawczych i ewentualnego ryzyka był mniejszy. Z powyższych słów Episkopatu można by mniemać, że to wojska państw ościennych grasujących od połowy XVII w. po Polsce były główną przyczyną tej niemożności i obaw. Ale przecież z drugiej strony zwoływano również sejmy oraz niektórzy biskupi zdobyli się także na synody diecezjalne.

Zatem ogół biskupów polskich wolał np. upokarzać się wobec papieża, zwracając się do niego i jego urzędów o pozyskanie tam dla siebie władzy stałego mianowania egzaminatorów i sędziów prosynodalnych — na co Rzym z reguły się nie godził — aniżeli urządzać synody diecezjalne i na nich powoływać wspomnianych urzędników, do czego Rzym nawoływał²⁷.

Wydaje się przeto, że istotna przyczyna niezwoływania synodów była natury ogólniejszej i sięgała daleko poza Polskę — do państw rządzonych wtedy absolutnie i scentralizowanego Kościoła Powszechnego. Skorzystali więc z tego również nasi biskupi, woląc administrować diecezjami przy pomocy własnych edyktów i zarządzeń, aniżeli dzielić się z podwładnym duchowieństwem władzą ustawodawczą sprawowaną poprzez synody. Dopiero zaś na drugim miejscu, i to odnośnie synodów prowincjonalnych, mogły istnieć rzeczywiste obawy ze strony obcych wojsk czy niestałego wewnętrznego położenia kraju (zwalczające się partie, częste konfederacje, najeżdżanie posiadłości kościelnych).

²⁵ Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1.— Publikacja — wszystkie dokumenty.

²⁶ Publikacja, dok. 11, p. 2—3; dok. 14, pod kon.

²⁷ Publikacja, dok. 11, p. 11; dok. 12, p. 11; dok. 14, pod kon.

10. Konferencje Episkopatu namiastką synodów prowincjonalnych

Biskupi przyzwyczaili się do przedstawionej powyżej formy swoich kolokwiów. Wygodnie im było za jednym wyjazdem odbyć dwa spotkania: państwowe (sejm) i kościelne. Także na ogół znosili mniej częste kongresy wypadające im poza czasami kadencji sejmowych. Taka elitarna namiastka synodów prowincjonalnych nie zmuszała ich do przygotowywania kosztownej maszyny zjazdowej i co ważniejsza — do dzielenia się władzą ustawodawczą z większą liczbą uczestników synodów. Toteż Episkopat był raczej zwolniony z tak uformowanej w ciągu ostatnich dziesiątków lat instytucji zastępczej²⁸. W diecezjach biskupi również rządzili autorytatywnie poprzez mianowanych przez siebie oficjałów (władza administracyjno-sądownicza). Także władzę kontrolną na obszernych terenach wykonywali za pośrednictwem wizytatorów delegowanych: generalnych (do których sami należeli) i specjalnych. Wizytacje archidiakońskie, płynące z samej władzy archidiakonów, przestały się odbywać w diecezjach na przełomie XVII i XVIII w. Dziekanom zaś, podległym wtenczas ordynariuszom diecezjalnym oraz ich oficjałom (a nie archidiakonom), trzeba było przeważnie przypominać o ciężących na nich lustracjach dekanalnych.

Zjazdy Biskupów stanowiły tylko coś zastępczego w stosunku do synodów prowincjonalnych i nie można ich za nie uważać. Zapytywani przez prymasa W.A. Łubieńskiego wytrawni biskupi — krakowski Sołtyk i włocławski Dembowski wyraźnie odpowiedzieli, że decyzje tych kongresów powinny maksymalnie służyć poszczególnym ordynariuszom, ale radą, nie zaś nakazem. Z tych rad biskupi krajowi powinni zawsze korzystać, o ile są dla nich odpowiednie i użyteczne. Biskupi bronili się przed przyjęciem swych uchwał za obowiązujące dowodząc, że w takim razie musiałyby zostać zatwierdzone przez Stolicę Apostolską. Jednak ani myśleli ich przedstawiać, jak dawniejsze synody, nawet diecezjalne, do aprobaty w Rzymie. Stąd wniosek, że pragnęli tych konferencji, radzili na nich i podejmowali uchwały, ale nie w formie sankcji poprzednich synodów. Te przypuszczalnie uważali już za prawo w dużej mierze anachroniczne²⁹.

11. Pozycja prymasów w większości utrzymana

Na podstawie materiałów służących do napisania tej pracy wynika, że władza prymasów polskich nie była w XVIII stuleciu w takim upad-

²⁸ Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1.— Publikacja — ogół dokumentów, zwłaszcza dok. 11, p. 3—4; dok. 12, p. 4.

²⁹ Publikacja, dok. 11, p. 4; dok. 12, p. 4.

ku, jak to przedstawiają autorzy wielu rozpraw i podręczników historii Kościoła. Arcybiskupi gnieźnieńscy tego okresu zwoływali Konferencje Episkopatu, ustalali ich program, przewodniczyli im, reformowali owe zjazdy, organizowali ich sekretariat i archiwum, przyjmowali i wysyłali korespondencję dotyczącą całego Kościoła w Polsce³⁰.

Powagę prymasów tego okresu znacznie wzmocnił arcybiskup Władysław Aleksander Łubieński (1759—1767), który od pierwszego roku swojego urzędowania przywrócił instytucję zwoływania Kongresów Biskupich³¹, a w 1761 r. wydał po raz drugi *Zbiór konstytucji synodalnych* prymasa Węzyka z 1630³².

12. Skróty zastosowane w pracy

AAG — Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie	ill-mus — illustrissimus
abp — arcybiskup	jj.oo. — jaśnie oświeceni
ap. — apostolicus, apostolski	jj.www. — jaśnie wielmożni
bp — biskup	j.k.mci — jego królewskiej mości
brul. — brulion	j.k.mć — jego królewska mość
cap. — caput	j.m. — jego mość
cel-mus — celsissimus	j.mci — jegomości
cyt. — cytuję	j.mć — jegomość
cz. — część	j.o. — jaśnie oświecony
d. — dies	jp. — jaśnie pan
diec. — diecezja	jpu — jaśnie panu
d.m. — divae memoriae	j.w. — jaśnie wielmożny
dok. — dokument	ķ. — karta
dr — doktor	kon. — koniec
d-us — dominus	ķop. — ķopia
ed. — editio	kor. — koronny
e-mus — eminentissimus	l. — lata
etc. — et cetera	łac. — łaciński
ex-mus — excellentissimus	m-cus — magnificus
fin. — finalis	m.in. — między innymi
f.r. — felicitis recordationis	mons. — monsignore
gen. — generalny	mp. — manu propria
h. — herb	nagł. — nagłówek
ichmć — ichmościowie, ichmościów	nin. — niniejszy
ii.www.m.pp.d. — ich wielmożnym mościom panom dobrodziejom	np. — na przykład
ill-is — illustris	nr — numer
	n-r — noster

³⁰ Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1.— Publikacja — wszystkie dokumenty.

³¹ Jak przyp. 30.

³² *Constitutiones synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis provinciarum... iussu et opera... Ioannis Węzyk... archiepiscopi Gnesnensis editae... Cracoviae 1761.*

ob. — obojga	s-mus — sanctissimus
obrz. — obrządek	s.r. — sacra regia
odb. — odbitka	s. v-ra — sanctitas vestra
ok. — okółko	sygn. — sygnatura
or. — oryginał	śp. — świętej pamięci
p. — punkt	św. — święty
pap. — papież	t. — tom, tomus
pocz. — początek	teol. — teologia
pol. — polski	tj. — to jest
por. — porównaj	T.O.M. — Trinus Optimus Maximus
poz. — pozycja	tr. — tego(ż) roku
pp.mm. — pontifices maximi	tzw. — tak zwany
przyp. — przypis	ul. — ulica
pt. — pod tytułem	v. — verso, verte
r. — recte, recto, rok	v.g. — verbi gratia
red. — redakcja, redaktor	w. — wiek
r-mus — reverendissimus	w.m. — wasza mość
r-us — reverendus	wyd. — wydał
s — sic	zesp. — zespołowy
s. — sacer, sanctus, strona	zm. — zmarł(y)
ser-mus — serenissimus	zob. — zobacz.
s.m. — sanctae memoriae	

Uw. Dokumenty zamieszczone na stronach 254—310 publikuję według *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

II. PUBLIKACJA ŹRÓDEŁ

1

Prymas W.A. Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII.

Warszawa? kon. kwietnia 1759?

Prymas Łubieński, w imieniu swoim i Kolegium Biskupów, prosi papieża Klemensa XIII o utrzymanie w mocy bulli konkordatowej „Cum singularum fidei constantiam” pap. Klemensa VII z 1525 r. i bulli „Romanus pontifex” pap. Leona X z 1519, jakkolwiek zarówno w Rzymie, jak też w Polsce rodzą się wątpliwości, czy mogą one jeszcze obowiązywać. (Obydwa te dokumenty dawały królowi Zygmuntovi I i jego następcom przywilej mianowania osób na wyższe stanowiska kościelne, szczególnie katedralne, opróżnione w miesiącach parzystych). Ponieważ obie bulle zostały wydane na prośbę władzy państwowej, a następnie weszły w skład świeckiego ustawodawstwa polskiego, biskupi uważają, że papież nie powinien ich wycofywać, albowiem inaczej urazi monarchę.— Natomiast odwrotnie proszą papieża, żeby wycofał ostatni swój dekret zabraniający duchowieństwu posiadania dwóch beneficjów duszpasterskich. Tłumaczą papieżowi, że dekret ten wyszedł z jego inicjatywy („motu proprio”), zatem może go swobodnie znieść. W warunkach polskich przynosi on szkodę prałatom i kanonikom katedralnym, których część szlachecka zasiada w charakterze sędziów w trybunałach państwowych i nie może rezydować. (Tak więc biskupi w tym przypadku bardziej bronią spraw ustrojowych niż duszpasterskich).— Episkopat narzeka na nieporządki w klasztorach, zwłaszcza na pozbywanie się przez przełożonych zakonników niepoprawnych, którzy przechodzą do pracy diecezjalnej.— Ordynariusze diecezjalni uskarżają się również na niski poziom umysłowy duchowieństwa unickiego i wyłuszczenia kłopoty, jakie mają z cerkwią. Szczególnie krytycznie wypowiadają się o ostatnim synodzie unickim, w którym brali udział niektórzy biskupi łacińscy, a przewodniczył mu nuncjusz.— Biskupi narzekają także na Żydów, których dużo zamieszkuje w większości diecezji, zwłaszcza w miastach. Opanowali oni handel i obrót pieniądza zarówno w stosunku do szlachty, jak też kościołów. Pasterze diecezjalni proszą papieża o jakieś wskazania,

jak wyjść z tego osaczenia.— Hierarchia krajowa prosi papieża, żeby audytorzy nuncjatury w Warszawie posiadali święcenia kapłańskie oraz znali ustawodawstwo kościelne i państwowe polskie, gdyż pod tym względem ma z trybunałem nuncjatury kłopoty. Podłyszawszy o mającej nastąpić zmianie na stanowisku nuncjusza, proszą o pozostawienie na miejscu lubianego audytora Stephaniniego.— W końcu Kolegium daje do zrozumienia papieżowi, że będzie dochodziło w Rzymie swoich uprawnień w ramach Kościoła Powszechnego.

Or. nie znany.

Kop. Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (skrót: AAG), sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 15v—17v. Nagł.: Copia literarum ad Sanctissimum.

Beatissime Pater! Collegium Episcoporum Regni huius, nuper in aedibus meis Varsaviensibus¹ ad consulendum et prospiciendum rebus status spiritualis pro more² congregatum, una mecum ad pontificios Sanctitatis Vestrae pedes accedit et venerabundum desideria sua paternae et providae S. V-rae clementiae ac sollicitudini exponit, plenumque fiduciae et incomparabili benignitate pontificia exaudiri sperat.

Duo sunt, Beatissime Pater, quae nos vel maxime anxios tenent, antiqua nempe Datariae Apostolicae³ quaestio super validitate concordati Regni huius cum Sancta Sede sub f.r. Clemente VII⁴ initi ac bullae Leonis [X]⁵ pontificum maximorum et recens in eadem Dataria decretum⁶ de non concedendis amplius provisionibus apostolicis ad duo curata beneficia. Primum enim multarum contentionum fomes est, alterum nobilibus presbyteris ad publica munia obligatis grave. Cum autem tam concordatum, quam bulla praefata non motu proprio pontificiae auctoritatis, sed instante rege Sigismundo⁷ et Republica concessa, legibusque patriis asscripta leguntur⁸ in praesentiarum pariter, nisi

¹ Przedrozbiorowy pałac prymasowski przy ul. Senatorskiej 13/15.

² Już pierwszy zachowany dokument dotyczący zjazdów biskupów mówi o ich konferencjach jako zwyczajowych czyli stałych.

³ Dataria Apostolska, jeden z urzędów Kurii Rzymskiej zajmujący się nadawaniem beneficjów zastrzeżonych papieżowi.

⁴ Klemens VII (Giul. Medici), papież w latach 1523—1534.

⁵ Leon X (Giov. Medici), papież w l. 1513—1521.

⁶ Najnowszy dekret wspomnianej Datarii Ap., zabraniający kumulowania beneficjów duszpasterskich.

⁷ Zygmunt I (Stary), król Polski w l. 1506—1548.

⁸ Por. *Decretales summorum pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum provincialium et dioecesarum Regni ejusdem ad summam collectae...* (cyt. *Decretales et constitutiones*), ed. Z. Chodźński, E. Likowski, t. 2, Poesnaniae 1882, s. 124—129.

offensa regis et Reipublicae desideretur, motu proprio revocari et pro nullis declarari non possunt. Nihil equidem contra nos faciunt plures status, qui culpaepiscoporum attribuuntur, nam factum particularium toti Collegio praeiudicare non debet et, ut fateamur, verum. Domini expeditionarii praetensae inobservantiae praemissorum causa fuere, dum sub involucro verborum et ambiguo sensu bullas expediri facerent. Nobis tamen semper cordi fuit et est pro observantia laudatorum concordati et bullae precibus nostris ad S. Sedem decertare. Hoc enim bonus ordo et disciplina per dioeceses postulant, fidelitasque nostra et sincerus amor in S. Sedem (nisi fallamur) mereri videntur.

Iam vero decretum de non concedendis provisionibus pro duobus curatis, non attendita antiquissima et quidem a saeculo consuetudine, per S. Sedem semper tolerata, non auditisque episcopis, quorum tamen et immediate Deo rationem pro ovibus suis reddere emanatum, invertere rationem status nostri de qua est, ut canonici ecclesiarum cathedralium de genere nobili Iudicium Tribunalis Regni⁹ componant, illudque singuli deputati per quindecim menses continuo teneant. Dignoscitur, quia sublata concessione retentionis duorum curatorum, omnibus in genere nobilibus, tantum ad publicas functiones Regni obligatis, ademptus est modus et subsidium dictas dispendiosissimas functiones abeundi. Adeo ut impraesenti desint, qui cogi non debeant per episcopos ad supportandas easdem functiones.

Deum itaque et caelum testes indispensabilis necessitatis manutendi nos circa concordatum et bullam Leoninam ac revocandi decretum pro duabus incompatibilibus esse volumus et S. V-ram ardentissime pro illis supplicare non erubescimus. Non latet nos, Beatissime Pater, quod innotuit S. Sedi multa absurda et inconvenientiae ex concessione pluralitatis curatorum promanasse, et quod in usu concordati aliqui episcopi fraudis in praeiudicium Datariae Apostolicae rei credantur. Ast S. V-ra facile omnibus remedium afferre poterit, dum decreto inviolabiliter a Dataria Apostolica observando disponit et ordinabit, ut in posterum nemini et in quacumque occasione, cuiuscumque naturae fuerit, beneficium ullum conferatur sine attestato ordinarii, in cuius dioecesi est positum.

Accidit in hoc Regno religiosos et superiores, fretos bullis apostolicis, subditos suos ob incorrigibilitatem de religionibus eicere et eiectos vestibus clericalibus indutos curae ordinariorum ultro obtrudere. Olim praefatae eiectiones vix audiebantur in Polonia, de bullisque praefatis nobis minime constabat. Hodie vero adeo frequentes sunt, ut dimissi clericali habitu induti, in libertateque constituti, sine merore animi

⁹ Od 1578 r. istniały trybunały w Piotrkowie i Lublinie, od 1613 w Radomiu.

super tanta abiectioe status saecularis, a quo omnia instituta religiosa originem trahunt, rideri non possunt. Quantum autem praeiudicium sit clero saeculari, ut patiatur se labe vitiorum regularium infici et infamatos per eiectionem cooperire habitu clericali teneantur. Quam inanis demum et, ut ita dicamus, sit spes ridicula, ut incorrigibilis sub disciplina et clausura, dimissus in libertatem, et sine directione emendet et corrigatur. Quis non videbit et non fatebitur? Hinc est, Beatissime Pater, quod supplicandum S. V-ram existimamus pro nova quadam in religiosos constitutione, quatenus suos subditos incorrigibiles intra claustra retineant et ad bonam frugem reduci curent.

De clero Rutheno plura S. V-rae essent referenda, quae indubitanter paternum cor summopere perstringerent. Sed quanta in illo sit ignorantia, quanta dogmatum fidei inversio et quantum periculum perversionis ipsius cum toto grege timeatur. Optime S. V-ra innotescet, cum synodum¹⁰ sub praesidentia r-mi nuntii apostolici¹¹ et cum interventu aliquot episcoporum Latinorum ordinare et convocare iusserit. Alius enim modus non datur ad detegenda vulnera fidei orthodoxae per dictum clerum inflicta et, nisi primum curentur, irreparabilem ruinam catholicae religioni minantur.

Regnum hoc, Beatissime Pater, in singulis fere dioecesibus infidelibus Iudaeis repletum est, qui in multis civitatibus et oppidis synagogas habent, summasque considerabiles variarum ecclesiarum in censum locatas tenent et multa undequaque debita contraxerunt. Hi in singulari etiam exiguam summam mutuo non facile inveniunt, sed ubi synagogam obligant et nomine synagogae securitatem cavent, abest periculum amitendae summae capitalis et census vindicandi non deest modus. Quia vero illa tantum communitas Hebraeorum intelligitur, quae destinatam domum pro congregatione infidelium orationis ergo habet. Cautum autem legibus, etiam patriis, aedificationis, reaedificationis et reparationis praefatae domus concessionem ad ordinarium privative spectare. Illumque in concedendis praemissis facilem non esse debere, eapropter plurium infidelium praefatorum et dominorum ipsorum interest maxime conservationi dictarum domorum invigilare et, quando reparatione indigent, urgenter insistere apud ordinarios pro licentia reparandi. Omnes quidem exsecramur hanc perfidam gentem et, nisi ageretur de expiscatis per illam plurium ecclesiarum et plurium nobilium summis, quae cum dissolutione synagogae deperirent, numquam aut saltem difficillime ad dictas concessionem inclinaremur. Interdum, cum nimis molestum nobis sit a dominis civitatum, ubi synagogae sunt, frequenter sollicitari ad

¹⁰ *Synod unicki odbyty ok. 1758 r., nie znany historykom Kościoła w Polsce.*

¹¹ *Niccolo Serra, arcybiskup Metelis (Metylensis), nuncjusz w l. 1754—1760.*

permittenda praemissa, timeamusque in hac parte arbitrio nostro peccare posse. Oraculum S. V-rae, quomodo cum recurrentibus gerere nos debeamus, audire cupimus et pro illo humillime supplicamus.

Interest nostri, Beatissime Pater, ut r-mis nuntiis apostolicis auditores, quorum cura Tribunalis incumbit, sacerdotes sint, morum vitae et iuris utriusque peritiae ac particularis prudentiae commendentur testimonio. Experientia autem sumus edocti, quantum mali et incommodi dioecesis nostris causare soleant. Noviter accedentes praefati auditores, ut enim modum agendi addiscant, indolem nationis cognoscant et leges canonicas patriis adoptare valeant, annis non mensibus opus habent. Gratulamur itaque nobis, cum aliquem auditorem devenisse, ad praefatae perfectionis gradum cognoscimus. Sed mox dolere de amissione illius cogimur, dum mutationem r-mi nuntii subaudivimus. De facto idipsum impraesenti nos angit et, nisi S. V-rae benigne disponere voluerit, ut modernus r-mus d-us auditor Ioannes Evangelista Stephanini¹², cuius omni encomio maiores animi dotes et in administranda iustitia sedulitatem satis laudare non possumus, in obsequio huiusce S. Nuntiaturae remaneat, practicas cum aliis molestias cum deputando iure merito pertimescere deberemus.

Supplices itaque ad S-tis V-rae pedes pro impetrandis hactenus expositis provolvimur et, dum perbelle scimus S. V-ram non offendi recursibus, immo summopere desiderare, ut episcopi dioeceses suas ad exemplum S. V-rae nuper in episcopatu Patavino¹³ exhibitum, quomodo pro iuribus suis decertandum moderentur, indubia spe gratiarum S. V-rae, pro quibus supplicamus, laetamur. Interea ad paternam benedictionem osculumque pedum reverenter inclinamur et sumus.

2

Prymas W.A. Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, do papieża Klemensa XIII.

Warszawa? kon. czerwca 1759?

Prymas Łubieński, w imieniu swoim i Kolegium Biskupów, dziękuje papieżowi Klemensowi XIII za jego wielką troskę o cały Kościół, zwłaszcza w Polsce. Szczególną podziękę wyraża za brewe z 30 maja 1759 r., w którym ojciec św. odpowiedział episkopatowi polskiemu na ogół punk-

¹² *Giovanni Evang. Stephanini, audytor nuncjatury polskiej.*

¹³ *Padwa — Padova, Patavium, Patavinus, diecezja w północnych Włoszech, której biskupem przed 1758 r. był pap. Klemens XIII.*

tów zawartych w ostatnim piśmie do niego (dok. 1). Do tego brewe biskupi ustosunkują się obszerniej w późniejszym czasie. Jednak już w tym liście Łubieński częściowo na nie odpowiada, rekapituluując niektóre sprawy z tamtego swojego pisma i obstając przy swoim zdaniu.— A więc arcybiskupi polscy uważają, że bulle konkordatowe pap. Leona X i Klemensa VII ciągle są jeszcze aktualne. Atoli nie mają nic przeciwko temu, żeby papież na ich miejsce wydał dla Kościoła w Polsce nową taką bullę (konkordat).— Ponadto proszą papieża, by przywilej Leona X z 1513 r., zezwalający kapitułom katedralnym diecezji tradycyjnych (Gniezno, Kraków, Włocławek, Poznań, Płock) na wybieranie archidiaconów, rozciągnął na pozostałe biskupstwa, i to we wszystkich miesiącach roku.— Kolegium Biskupów jest przeciwne temu, aby z Rzymu przychodziły nominacje na koadiutorie duchowne bez uprzedniego omówienia rzeczy z ordynariuszami.— Nie molestując więcej papieża, żeby wycofał ogólny swój dekret zabraniający posiadania dwóch beneficjów duszpasterskich, proszą go o danie biskupom rezydencjonalnym wolnej ręki na takie nominacje w przypadkach koniecznych.— Hierarchia polska wyraża opinię, aby papież zniósł wszystkie egzempcje zakonne, w dużej mierze zdeaktualizowane a nawet wymyślone przez zakonników, i określił status zakonny w całym Kościele jednym nowym prawem.— Omówiwszy w ten sposób aktualia duchowieństwa obrz. łacińskiego w kraju i nie dotykając spraw kleru unickiego, Kolegium Biskupie prosi, aby papież spośród złożonych problemów koegzystencji ludności polskiej z żydowską na razie przynajmniej to jedno uregulował — mianowicie wydał konstytucję zabraniającą jakimkolwiek osobom duchownym lokowania na procent kapitałów na synagogach, i żeby tego zakazu przestrzegali również zakonnicy.— Bardziej wyczerpująco przedstawi prymas papieżowi niektóre z tych rzeczy w późniejszym terminie przez kardynała protektora Polski.

Or. nie znany.

Kop. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 17v—18v. Nagł.: Copia literarum ad Sanctissimum.

[Beatissime Pater!]. Licet intensam curam et sollicitudinem Sanctitatis Vestrae de omni meliori bono Universalis Ecclesiae et in particulari huius Regni optime noverimus, luculentius tamen ex pleno paterni in nos amoris brevi¹ sub die 30 maii anni currentis dato eandem experimur, cum in illo, ut Regnum nostrum in ecclesiastica disciplina

¹ *Bullarii Romani continuatio summorum pontificum Clementis XIII [et aliorum] complectens...* (cyt. *Bullarii Romani continuatio*), t. 1, Romae 1835 nie posiada tego brewe.

retineatur eiusque tranquillitati provideatur, necnon commoda Poloniae nationis promoveantur, ad preces nostras cum animi sui solatio benigne inclinari et ad singula earundem puncta clementer respondere dignata sit². Pro hac circa se sollicitudine Regnum nostrum, pro hac Collegium Episcopale iustas gratiarum actiones persolvere S. V-rae numquam poterit. Quia tamen ex his, quae dicti brevis contextus suggerit, nonnulla sunt, quae altissimo S. V-rae arbitrio subicienda esse duximus. Quare Collegium nostrum Episcopale benignitate S. V-rae animatum audet ea humillime exponere cum profundissima submissione supplicando, ut ratio exponendorum habeatur.

Persuasum equidem est Collegium nostrum bullas praedecessorum S. V-rae, s.m. Leonis X [et] Clementis VII³ nullo vitio laborare, in suique vigore, dummodo in futurum observantiae illarum prospiceretur, subsistere posse. Ceterum, ut supremae S. V-rae voluntati obtemperemus, perpetuumque S. V-rae erga nos clementiae monumentum habeamus, pro novo in locum utriusque concordato supplices sumus. Illud tamen ab incomparabili S. V-rae benignitate enixe postulare non cessamus, ut S. V-ra pro maiori firmitate gratiae apostolicae, necnon ad amovendas hactenus practicas cum Dataria Apostolica quaestiones, et coaequandas omnes ecclesias cathedrales huius Regni et Magni Ducatus Lithuaniae, quae in satis parvo numero sunt, ius eligendi ad quinque archidiaconatus hucusque in virtute bullae Leonis [X] tributum⁴, ad reliquas etiam ecclesias extendere et in omnibus anni mensibus capitulis respectivis tribuere velit. Coadiutorias vero ad quaecumque beneficia, sive illa sint cum cura sive sine cura, immo etiam simplicia, sine attestato ordinarii loci, ubi situm fuerit beneficium coadiuvandum, in nullo casu expediri permittat: necnon novas provisiones et collationes apostolicas sine simili attestato non esse executioni demandandas declaret.

Quod attinet dispensationem apostolicam super duobus curatis beneficiis, in hac parte S. V-rae amplius molesti esse nolumus. Ceterum, cum frequenter accedat dari ferme indispensabilem necessitatem pro eadem dispensatione ad S. Sedem cum beneficiatis recurrendi, praesertim cum de nobiles genere presbyteris res fuerit, hi enim nullatenus sine pluribus titulis subsistere, neque emolumento status spiritualis esse possent. Antistitum quoque intaminatae fidei derogare videtur requi-

² *Brewe to stanowi odpowiedź na pismo episkopatu opublikowane pod nrem 1. Natomiast odpowiedzią biskupów na to brewe będzie dok. 6.*

³ *O bullach konkordatowych pap. Leona X i Klemensa VII mówi początek dok. 1.*

⁴ *Por. Constitutiones synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis provincialium... iussu et opera... Ioannis Wężyk... archiepiscopi Gnesnensis editae (cyt. Constitutiones synodorum), ed. 2, Cracoviae 1761, s. 48—54.*

rendum ad praemissa ex-mi r-mi d-i nuntii apostolici testimonium. Hinc non dubitamus S. V-ram provisuram, ut peculiarium circumstantiarum cognitio, quibus Sedes Apostolica ad dispensandum moveri posset solis antistitibus, quorum immediatae conscientiae veritas exponendorum incumbit, relinquatur. Illorumque attestatio deferatur, minime tamen difficultas indulgentiae ad beneficia incompatibilia, quibus cura animarum adiuncta non est, extendatur.

Novimus, Beatissime Pater, quid canonicae sanctiones praescripserint a regularibus observandum, quid Decretales litterae s.m. Gregorii IX⁵ in cap. fin. de regularibus iniungant. Sed incompertum est regulares quospiam speciales bullas obtinuisse, ut inter alias sunt Scholarum Piarum⁶, qui bulla s.m. Urbani VIII⁷ fulciuntur. Ceteros autem titulo exemptionum male intellectarum iam plures ordinarios ita defatigasse, ut etiam cum praeiudicio iurisdictionis suae sinant illos ea quandoque agere, quae penitus non expediunt, et alioquin dissimulanda non essent. Cum itaque praemissae leges pro absoletis apud regulares habeantur et oblivioni quodammodo datae sint, operae pretium est, ut novo apostolicae auctoritatis calculo renoventur ac roborentur, hocque pacto praetensa libertas dimittendi et habitu saecularium clericorum induendi incorrigibiles compescatur.

Expositis S. V-rae, quae clerum Latinum concernunt et quae sunt contra Ruthenum non repetendis, super Hebraeorum synagogis difficultatem ad id tantum restringimus, ut, cum ex antiqua consuetudine et rationibus politicis huius Regni facultates pro reparandis vel noviter exstruendis synagogis denegari non possunt et conscientias ordinariorum vel maxime incumbat, de necessitate concessionis cognoscere in futurum saltem in hoc per S. V-ram provideatur, ut personis spiritualibus, cuiuscumque instituti fuerint, vetitum sit sub amissione summae et poenis arbitrio episcopi irrogandis locare pecunias in censum super synagogis. Hic enim unicus modus videtur esse consentaneus ad obvian- dum ulteriori periculo et deperditioni summarum ecclesiasticarum iam in manibus huius perfidae gentis haerentium et ad eas, nisi, ut praemissum, arceandas, venturarum constitutio S. V-rae obligans omnes ecclesiasticos, quam ad hunc effectum indigemus. Plurimum conferet ad compellendas religiones, quae exemptionibus et privilegiis specialibus

⁵ Grzegorz IX (*Ugolinus Senensis*), papież w latach 1227—1241. *Zbiór prawny tego papieża nosi nazwę Decretales Gregorii IX.*

⁶ *Pijarzy czyli Zakon Szkół Pobożnych (Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum)*, założony w 1597 r. przez św. Józefa z Calasanza.

⁷ Urban VIII (*Maffeo Barberini*), papież w l. 1623—1644.

tutantur, ut non contraveniant et a contractibus cum Hebraeis quandoque usurariis abstineant.

Haec sunt, Beatissime Pater, quae nomine Collegii mei Episcopalis S. V-rae supplex exponere censui, enucleatius tamen per eminentissimum cardinalem s. Clementis⁸ S. V-rae referendus. Ego interim cum toto grege meo venerabundus paternos pedes exosculor et ad apostolicam benedictionem recipiendam inclinor — Sanctitatis Vestrae...

3

Prymas W.A. Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII.

Warszawa? 30 lipca 1759

Prymas Łubieński nawiązując do indultu pap. Klemensa XI, zezwalającego w 1717 r. królowi Augustowi II na pobieranie w ciągu dwóch lat od duchowieństwa kontrybucji na potrzeby państwa, który następnie przedłużył o dalsze dwa lata, informuje pap. Klemensa XIII, że duchowieństwo polskie aż do tego czasu, za milczącą zgodą Rzymu lub bez niej, oddaje monarchom wspomnianą daninę (nazywaną przez siebie *subsidium charitativum*). Ponieważ biskupi rozumieją, że stała pomoc Kościoła dla państwa jest konieczna, dlatego prymas w swoim i całego episkopatu imieniu prosi papieża o wydanie nowego indultu w tej sprawie. Skarżąc się na kler zakonny, który już dawno wycofał się z uiszczania tej daniny, prosi papieża o ponowne objęcie go tym obowiązkiem w nowym dokumencie. Jednocześnie wyraża żal, iż mimo składanej kontrybucji przez Kościół, wojska narodowe i zaciężne nierzadko zajmują, objadają i pustoszą dobra duchowne.

Or. nie znany.

Kop. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 15—15v. Nagł.: Copia literarum Celsissimi Primatis Regni ad SSmum Dominum nostrum nomine Collegii Episcopalis scriptarum d. 30 iulii 1759.

Beatissime Pater! Licet probe novisset status spiritualis Regni huius legi tributariae Reipublicae se subici non posse nec debere sine praeviso expresso Sedis Apostolicae consensu, et de facto cum de anno 1717 magna necessitate premeretur totum Regnum deficeretque in submini-

⁸ Kardynał biskup Giovanni Albani, ordynariusz diecezji suburbikalnej św. Klemensa, protektor Polski wobec papieża.

strando excubiis suis subsidio, indulserat d.m. Clemens XI¹, conformiter ad constitutionem Regni contemporanee latam, ut ad hunc effectum ab universo Poloniae clero proportionate contribueretur². Et tale indultum pro biennio benigne concessum, ad alterum prorogaverat ipsique totus ordo spiritualis parere non dubitavit. Ceterum idem status spiritualis, elapso prorogationis termino, non cessante tamen causa impositae contributionis, iubente autem lege patriae et virtute solius praefatae constitutionis, cogente exercitu Regni spirituales, ad exactam quotannis solutionem semel introductam, minime curavit implorare novum indultum, ad arbitrium apostolicum duraturum, arbitratus forsitan aut supervacaneum fore indulti non obtenti ratione se tueri, ubi iustitia suadet, ut commodo et securitati omnium civium singuli prospiciant, omnesque et singuli pro publica contribuant causa, aut iam ratum effectum apud Sedem Apostolicam fuisse, quod et praesentibus et scientibus apostolicis ministris post elapsam terminum prorogati indulti hucusque practicatur et indispensabiliter continuandum iudicatur.

Cum vero in facto sit, quod regulares, hactenus aequae cum clero saeculari obligati, ad solutionem praefatam, iuxta taxam primitivam pro illo tempore, cum interventu utrorumque stabilitam, sub praetextu^a exspirati iam indulti, in dies graviores et intollerabiliores reddantur, imponendo totum onus contributionis humeris eiusdem cleri, in litesque secum continuas eundem involvendo. Hinc est, quod ad effectum sopiendae scandalosae regularium renitentiae, trahentis post se perniciosam sequelam, ut duces exercituum Regni vel ipsorum bona directe occupent, vel contra episcopos, ex quorum manibus pro rata dioecesium totam summam recipiunt, procedant et bonis mensae eos spoliare intendant. Sua maiestas rex³ noster augustissimus ad Sanctitatem Vestram officia sua interponenda pro nobis credidit. Ego quoque nomine totius Collegii nostri S. V-ram humillime supplico, ut novo beneplacito suo tot annorum quaestionem dirimat et iugum ab omnibus portandum a regularibus detrectari et subterfugi non permittat. Iam enim, quod a singulis episcopis timetur, bona mensae archiepiscopalis Leopoliensis⁴ passa sunt. Et modo primum ego, cum illi praeessem ecclesiae, ipsa de manibus copiarum militarium redemi et rehabui. Regulares vero, acsi exleges essent, in spretum praemissorum ordinarie contumanter se ge-

^a iam *niepotrzebne* — *kop.*

¹ *Klemens XI (Giov. Franc. Albani), papież w latach 1700—1721.*

² *Bullarium Romanum seu novissima et accuratissima collectio apostolicarum constitutionum...*, t. 11, pars altera, Romae 1786 (zawierające na s. 1—182 dokumenty Klemensa XI z lat 1713—1721) nie posiada tego tekstu.

³ *August II (Sas), król Polski w l. 1697—1733.*

⁴ *Archidiecezja lwowska obrz. łac.*

runt. Saepe saepius autem, obliti Bullae Cenae Domini⁵, in hocce negotio ad Tribunal Regni Radomiense⁶ clerum saecularem evocare et variis diffugiis defatigare non erubescunt. Nuper denique in Dioecesi Leopoliensi decreto r-i patris auditoris Camerae⁷ in iudicio possessorio ad solvendum retentam contributionem astricti, iactitant se prosecuturos causam in petitorio et omnino in solum clerum saecularem onus praefatum deiecturos. Dum itaque spe firma laetamur S. V-ram perspectam habere Reipublicae nostrae indolem, exindeque precibus nostris non defuturam. Ego pro omnibus paternam benedictionem humillime imploro et beatos S. V-rae pedes reverenter exosculor.

4

Przedstawiciele króla Augusta III w Rzymie relacjonują biskupom polskim raczej negatywną opinię urzędników Datarii Apostolskiej odnośnie przedłużenia przez papieża Klemensa XIII bulli konkordatowych Leona X i Klemensa VII w dotychczasowym ich brzmieniu, na co otrzymują podobną odpowiedź ze strony Kolegium Biskupów.

Warszawa? 20 marca 1760

Aleksander Roccatani, agent króla Augusta III i Rzeczypospolitej w Rzymie, i Franciszek Gabrieli, prokurator tychże w Wiecznym Mieście, odbywszy konferencję z urzędnikami Datarii Apostolskiej na temat utrzymania w mocy przez pap. Klemensa XIII konkordatu Klemensa VII z 1525 r. i bulli konkordatowej Leona X z 1519, o co m.in. biskupi polscy prosili w publikowanych tu pismach 1—2, dostarczyli do Warszawy następującą relację. Dataria Ap. jest zdania, że obecny papież nie może potwierdzić w dotychczasowej formie wspomnianego konkordatu, albowiem obydwie strony: Polska i papieństwo nie przestrzegały go całkowicie.— Po pierwsze nie zachowywały dokładnie alternatywy umówionych miesięcy, z których w nieparzystych papież, a w parzystych panujący i ordynariusze diecezjalni mieli obsadzać określone godności wakujące.— Po drugie w tym konkordacie alternatywa prowizji dotyczyła także ważniejszych prałatur w katedrach i pierwszorzędnym kolegiatach. Na to obecnie papież nie może się zgo-

⁵ Bulla Cenae (Caenae, Coenae) Domini, promulgowana często przez papieży od XVI w.

⁶ Trybunał Skarbowy Rzeczypospolitej, zbierał się w Radomiu w l. 1613—1766.

⁷ Kamery Apostolskiej, jednego z urzędów Kurii Rzymskiej.

dzie, bo uważa, iż wszystkie one do niego należą. Ponadto przyznanie ich Polsce spowodowałoby takie same dążenia ze strony innych krajów.— Po trzecie koadiutorie, dawane przez papieży określonym beneficjatom, były krępowane zgodą na nie ze strony monarchów, biskupów i kapituł.

Natomiast — na skutek starań króla i episkopatu — terażniejszy papież gotów jest wydać nowy indult (zawrzeć konkordat), ale na warunkach dla siebie korzystniejszych.— I tak, jeżeli chodzi o tę samą alternatywę miesięcy, musiałby nią być objęty ogół beneficjów w Polsce.— W tej alternatywie nominacje na ważniejsze prałatury muszą dotyczyć nie tylko beneficjów patronatu monarszego, lecz również pozostałych, jak to jest powiedziane w konkordatach niemieckich.— Wreszcie odnośnie koadiutorii główny głos powinni mieć koadiuci i koadiutorzy, najmniejszy zaś ordynariusze miejsc danych beneficjów.

Kolegium Biskupów w odpowiedzi na tę relację zauważa, że urzędnicy Datarii Apostolskiej, dyskutując nad utrzymaniem względnie odrzuceniem konkordatu polskiego, jakby celowo gmatwają i utrudniają sprawę. Biskupi są za utrzymaniem w całości konkordatu z 1525 r., jako już zrosniętego z prawodawstwem polskim i tradycją narodową. Atoli nie są istotnie przeciwni zawarciu nowego konkordatu, który zresztą tak samo doczeka się kiedyś zastrzeżeń.— Opowiadają się przeto za alternatywą miesięcy przy obsadzaniu stanowisk, za utrzymaniem w jej ramach ważniejszych prałatur, w końcu do minimum ograniczają zgodę ordynariuszy diecezji przy wyznaczaniu koadiutorów.

Or. nie znany.

Kop. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 32—33v. Nagł.: Relatio... i Responsum... jak poniżej w publikacji obydwu wspóldokumentów.

[I]. **Relatio** dominorum Alexandri Roccatani¹ agentis Sacrae Regiae Maiestatis et Reipublicae in Urbe² et Fransisci Gabrieli³ procuratoris regii in eadem urbe de congressu et conferentia cum ministris et officialibus Datariae Apostolicae super concordato s.m. Cle-

[II]. **Responsum** ex parte Collegii Episcoporum Regni Poloniae ad relationem domini agentis in Urbe de conferentia cum ministris et officialibus Datariae Apostolicae super concordato s.m. Clementis VII et bulla Leonis X, habita die 20 martii 1760⁹.

¹ Alessandro Roccatani, agent króla Augusta III i Rzeczypospolitej w Rzymie.

² Rzym — stolica papieżstwa i Państwa Kościelnego.

³ Francesco Gabrieli, prokurator króla polskiego w Rzymie.

⁹ Data relacji mogła być wcześniejsza, a odpowiedzi późniejsza.

mentis VII⁴ et Leonis X⁵, factis die 20 martii anno 1760.

[1]. Interuenientes ad conferentiam primarii domini officiales Datariae Ap. examinabunt, utrum Sanctitas Sua posset simpliciter confirmare indultum Clementis VII ad effectum confirmationis obtinendae. Sustinebatur ex nostra parte, quod indultum praefatum habuerit vim concordati et pro concordato recognitum. Legitur in classicis auctoribus: Rebusi, Nicolurti, Reganti⁶ et aliis doctoribus, qui materias beneficiales pertractant, quod pro concordato habitum semper fuit in Polonia et in volumine legum Polonarum⁷ auctoritate totius Reipublicae insertum sit. Quod demum facta particulare non debent praeiudicare toti Collegio Episcoporum. Ceterum talis confirmatio videbatur dictis officialibus non esse concessibilis vel maxime ex eo, quod nulla pars indulti sive concordati reperta est habuisse veram et realem observantiam. Tres partes autem continet idem indultum, nempe alternativam perpetuum mensium, comprehensionem in hac alternativa primarum dignitatum in cathedralibus et collegiatis ecclesiis, et prohibitionem coadiutoriarum sine consensu regio, episcopi et capituli.

[a]. Quantum ad alternativam

[1—2]. Quo plus examinabunt domini officiales Datariae Apostolicae, utrum confirmari an reici debeat concordatum huius Regni cum s.m. Clemente VII et in locum ipsius a feliciter regnante pontifice novum indultum concedi, eo fortius insistendum erit pro maintenance dicti concordati, utpote actus nimis sollemnis et authenticus ad disputandum de validitate vel infirmitate ipsius. Quidquid enim pro reiectione huius concordati adducitur, hoc totum retorqueri de iustitia potest contra eosdem d-os officiales, quia praxim Curiae Romanae habentibus et veritatem loqui volentibus notum est inobservantiam praetensam studio d-orum expeditionariorum Datariae Apostolicae et d-orum agentum in Curia inductam fuisse et sine d-orum officialium scitu dissimulari non potuisse. Ceterum, quia Regnum Poloniae semper in animo habuit habetque conservare illaesum filialem respectum erga S. Sedem, detestaturque omnes occasiones ad implendum aliqua amaritudine paternum S-mi Domini n-ri cor, proinde, licet quidem exemplo moderna controversiae arceri deberet ab optando novo concordato, ne post aliquod tempus similiter id quod in controversiam vocatum est nullitatis vitio laborare praetendatur, et ita rursus Datariam cum

⁴ *Bulla konkordatowa zwana też konkordatem pap. Klemensa VII z 1525 r.*

⁵ *Bulla konkordatowa pap. Leona X z 1519 r.*

⁶ *Trzej specjaliści prawa beneficjalnego, dokładniej nie identyfikowani.*

⁷ *Por. Volumina legum (wyd. 2 — J. Ohryzki), t. 1, Petersburg 1859, s. 223—225.*

huius in observantia eruitur ex pluribus decisionibus rotalibus^a et registris Datariae, quae cum suis circumstantiis narrant promiscuam fuisse observantiam, adeoque nullam. Nam ipsimet episcopi, prout commodius ipsis videbatur, conferebant vacantia beneficia quandoque in uno ex^a quattuor mensibus de iure communi, quandoque in uno ex mensibus alternatis. Similis disordo practicabatur in provisionibus apostolicis. Hinc est, cum utraque pars non curabat observantiam, quod concluditur per utramque partem causatam fuisse inobservantiam et in praesenti opus est remedio ad stabiliendam alternativam perpetuam, de qua sermo erit inferius.

[b]. Quantum ad primas dignitates in cathedralibus et collegiatis responsum fuit a dominis officialibus ex duobus motivis non concessibilem esse confirmationem indulti. Primum enim est exorbitantia gratiae ex eo, quod in omnibus aliis concordatis aliarum nationum primae dignitates in cathedralibus et collegiatis reservatae sunt Sanctae Sedi. Si itaque ius conferendi ipsas concederetur Regno Poloniae, idipsum vellent alii principes et per hoc poneretur in angustiis Sedes Apostolica. Alterum est, quod Dataria Ap. non obstante indulto,

episcopis Regni Poloniae molestias et quaestiones reciprocas pati contingat. Unice ad obsequendum etiam in hac parte Sanctitati Suae dictum novum concordatum humillime deprecatur et, quantum attinet folium conferentiae sub d. 20 martii cum d-is officialibus Datariae habitae Collegio Episcoporum communicatum, ad hoc respondendum occurrit.

[a]. Alternativa mensium respectu quorumcumque beneficiorum, dummodo alias dispositioni Apostolicae reservata et affecta non fuerit, et exceptis dignitatibus maioribus post pontificalem in cathedralibus^b et principalibus^b collegiatis, cum debito respectu et submissione acceptatur. Sed aliquae enuntiativae indigent maiori claritate, v.g. haec enuntiativa: in cathedralibus principalibus¹⁰ explicetur necesse est, quid per ipsam a Dataria Apostolica intendatur. Apud nos non dantur ecclesiae cathedrales principales et non principales, si praecedentiam et ancianitatem per^c principales intelligere nolimus. In hoc enim sensu praecedentiae et ancianitatis, quatenus a Dataria Apostolica per ecclesias principales accipiatur, nimis praetenderetur restringi indultum futurum et aliquot ecclesiis cathe-

^a et kop.

^{b-b} Wyrazy przestawione — kop.

^c Następuje nieczytelny skrót — kop.

⁸ Orzeczenia Trybunału Roty Rzymskiej.

¹⁰ Przymiotnik principalibus odnosi się do kolegiat, a nie do katedr. Przedstawiciel episkopatu źle to odczytał.

de quo res est, fuit semper in possessione conferendi in omnibus mensibus primas dignitates in cathedralibus et collegiatis.

[c]. Quantum denique ad coadiutorias, ad has requirendi consensus regis, episcopi et capituli desumitur in observantia ex quotidianis expeditionibus coadiutoriarum ab immemorabili, sine consensibus praefatis et executionibus talium expeditionum per ordinarios.

[2]. Ex hac itaque inobservantia indulti in omnibus suis partibus et punctis inferunt domini officiales non posse hodie Sanctitatem Suam concedere breve confirmatorium indulti Clementis VII, sed conveniat instare pro novo indulto, quod Sanctitas Sua, attentis precibus S. R. Maiestatis et Collegii Episcopalis concedere inclinata est.

[a]. Et quidem in primo loco dabitur alternativa perpetua sine onere residentiae praelati collatoris in dioecesi tempore vacationis et extendetur ad quaecumque beneficia, dummodo alias dispositioni Apostolicae reservata et affecta non fuerint, exceptis dignitatibus maioribus post pontificalem in cathedralibus et principalibus in collegiatis. Dicitur, dummodo alias dispositioni Apostolicae reservata et affecta non fuerint, quia, si beneficium reservatum fuisset S. Sedi ex aliquo alio capite ultra regulam nonam Cancellariae reservatoriam mensium, sunt in sensu do-

dralibus tantum concedi, quando indultum Clementis VII quoad alternativam ad omnes ecclesias cathedrales extensum fuit.— Rursus altera enuntiativa: alias dispositioni Apostolicae affecta et reservata indiget individuazione, quatenus beneficia intelliguntur Sedi Apostolicae affecta? Nolumus enim, ut ad affectionem trahantur notariatus apostolici, qui non sunt de numero participantium, quia horum est numerus infinitus in Polonia, cum, dummodo solvatur instrumentum, nemini titulus denegatur.— Deinde enuntiativa: per obitum episcopi explicanda est. Qualis episcopi, titularis an vero cum iurisdictione, an suffraganei episcoporum cum iurisdictione? Sive autem post episcopum titularem sive suffraganeum, sive post notarium apostolicum vacaverint beneficia? Ab alternativa eximi non deberent, nisi praeiudicium inferiorum collatorum non advertatur, et notarii apostolici, ac episcopi in partibus et suffraganei episcoporum cum iurisdictione in angustiis poni non praetendantur. His enim ordinarii collatores raro aut nunquam beneficia conferre vellent, ne ob affectionem ius conferendi in futura vacatione haberent impedimentum.

[b]. Non contradicitur reservationi primarum dignitatum ob alternativam mensium, dummodo sint collationis liberae et exprimat, quod solae primae dignitates

mini officiales Datariae Apostolicae consentaneum esse rationi, ut talia beneficia aliunde reservata S. Sedi, qualia sunt quae vacant post obitum episcopi sive sede episcopali vacante et similia, conferantur a S. Sede, prout hactenus semper conferebantur et numquam cadebant sub alternativam mensium.

[b]. Excipiantur autem dictae primae dignitates ex rationibus mox relatis, accedente etiam circumstantia, quod, siquidem quasi omnes in Regno Poloniae sunt de iure patronatus regii, parvi momenti aut fere nullum praeiudicium, exinde orietur praelatis collatoribus, qui non solum non possunt disponere de iisdem dignitatibus, sed etiam S. Sedes constanter eas ad se pertinere praetendebat. Erit autem curae extensoris indulti, ut in illo apponatur clausula praeservativa iuris patronatus regii ad primas dignitates, quales de facto tales esse constiterit.— Praeterea extendetur hoc novum indultum alternativae etiam ad favorem omnium aliorum ordinario- rum collatorum, licetsi non sint episcopi, ut hoc modo indultum sit generale pro tota natione, et simile in hac parte concordato Germaniae addendo pariter, quod ius alternativae competat etiam in beneficiis iuris patronatus ecclesiastici.

[c]. Quod attinet coadiutorias — concedentur in posterum ad supplicationem coadiutoris et coadiuti, cum attestazione tamen sive testimonialibus ordinarii loci bene-

in cathedralibus et collegiatis reservabuntur.

[c]. Non contradicatur pariter concessioni coadiutoriarum non iam cum consensu, sed tantum cum attestato loci ordinarii, dummodo careatur indulto, ut in nullo casu neminique coadiutoria concedatur sine attestato praefato.

ficii et non alias, quod virtualiter erit idem acsi requireretur consensus episcoporum. Siquidem hoc pacto dependebunt unice ab ipsis coadiutoriae in illorum dioecesibus respectivis.

5

Prawdopodobnie ci sami przedstawiciele króla Augusta III w Rzymie przekazują Kolegium Biskupiemu opinię urzędników Datarii Apostolskiej odnośnie wyboru archidiaconów stołecznych w kościołach katedralnych, lecz odpowiedź biskupów nie całkowicie trzyma się tematu.

Warszawa? 20 kwietnia 1760

Przypuszczalnie wymienieni w dok. 4 przedstawiciele królewscy w Rzymie przystali biskupom polskim do Warszawy kolejną relację, która stanowi odpowiedź Datarii Apostolskiej na część prośby episkopatu wydrukowanej pod nrem 2. Urzędnicy Datarii wyjaśniają, że wybór archidiaconów stołecznych w kapitułach katedralnych leży w gestii ordynariuszów diecezji i samych kapituł. Można ich wybierać także w miesiącach papieskich za wyjątkiem przypadków, kiedy archidiacon umrze w Rzymie lub awansuje na biskupa, bo wtedy jego następcę zamianuje papież. Wymagania Rzymu co do elekcji archidiaconów są jedynie takie, aby archidiaconaty były obsadzone w ciągu 6 miesięcy i nowi archidiaconi zgłaszali się po konfirmację do Datarii Ap. (Episkopat zatem stracił kierując w tej sprawie w 1759 r. pismo do papieża, albowiem dotąd archidiaconi nie musieli być zatwierdzani przez Rzym).

Jakkolwiek więc w relacji dyplomatów rzymskich czytamy, że wybór głównych archidiaconów zależy wyłącznie od ordynariuszy i kapituł katedralnych, Kolegium Biskupów w dalszym ciągu uporczywie błaga pap. Klemensa XIII o rozciągnięcie przywileju Leona X z 1513 r. o elekcji archidiaconów na wszystkie biskupstwa. I nie wiadomo do czego biskupom był potrzebny w 1760 r. ów przywilej, skoro archidiaconi wtenczas już nie wizytowali parafii z mocy swojego urzędu. Z tej odpowiedzi zasługuje na uwagę jedynie prośba biskupów, aby nowi archidiaconi nie musieli zwracać się o potwierdzenie do Datarii Apostolskiej.

Or. nie znany.

Kop. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 33v—34. Nagł.: Alia relatio... oraz Aliud responsum... jak niżej w druku obu współdokumentów.

[I]. **Alia relatio** ex congressu et conferentia diei 20 aprilis anno 1760.

Ius eligendi quinque archidiaconorum^a in quinque ecclesiis spectet ad archiepiscopum et episcopos respectivos cum capitulis semper et quocumque, etiam in casu vacationis in mensibus Sedi Apostolicae reservatis aliisque reservationibus occurrentibus, praeterquam in casu vacationis per obitum apud [S.] Sedem et per promotionem ad episcopatus, etiam titulares. In casu vero resignationum et coadiutoriarum illae admitti possint a S. Sede cum litteris tamen testimonialibus dictorum archiepiscopi et episcoporum et respectivae capitulorum, quae litterae tenebunt locum consensus.

Reservavit sibi r-mus subdatarius explorare mentem Sanctitatis Suae quoad reservationes iuxta decretum Datariae, quod contingit quando archidiaconus obtinet aliud beneficium cum decreto vacationis archidiaconatus, sed habemus spem firmam, quod Sanctitas Sua dignabitur etiam in hoc casu concedere electioni esse locum. Debebunt specificari propriis denominationibus quinque archidiaconatus ad evitandam confusionem cum archidiaconatibus ecclesiarum collegiatarum, qui habent stallum in

[II]. **Aliud responsum** ad relata ex conferentia dominorum officialium Datariae Apostolicae de die 20 aprilis 1760¹.

Supplicant episcopi Sanctissimo Domino Nostro pro extensione indulti electionis archidiaconorum, in quocumque mense vacaverint archidiaconatus (hactenus ad solas quinque ecclesias restricti) pro omnibus ecclesiis cathedralibus Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, ut in hac parte gratia nova Summi Pontificis appareat. Alias, quod nunc concedi praetenditur, iam a s.m. Leone X concessum fuit² et recessus praesens Regni Poloniae a concordato adeo sollemni cum Clemente VII et a bulla Leonis X unice in obsequium et venerationem S. Sedis mereretur hanc significationem benevolentiae pontificiae.

Ut autem magis resplendeat paternus amor Summi Pontificis in Regnum hoc, supplicant episcopi, ut occurrentibus vacationibus archidiaconatum in mensibus ordinariis electi non teneantur recurrere ad Datariam Apostolicam pro confirmatione, sed, quatenus haberint alia incompatibilia, recurrant pro dispensatione super incompatilibus. Alias conditio electorum archidiaconorum esset dura casu, quo non haberent ulla incompatibilia, praesertim eorum, qui habent

^a Archidiaconatum kop.

^b alternative (=przysłówek) kop.

¹ *Daty obydwu współdokumentów znowu wypisano jednakowe, a przecież niekoniecznie tak było.*

² *Chodzi o przywilej pap. Leona X z 1513 r. Zob. przyp. 4 w dok. 2.*

choro ecclesiarum cathedralium dictarum quinque ecclesiarum.

Electio archidiaconorum debet fieri intra sex menses a die vacationis sub poena liberae devolutionis favore S. Sedis. Atque in quocumque casu electionis, etiam occasione vacationis secutae in mensibus ordinariis, electus vel postulatus teneatur petere et expedire intra sex menses confirmationem suae electionis et provisionem archidiaconatus ac capere possessionem vigore litterarum apostolicarum huiusmodi sub poena vacationis eo ipso in dictis casibus, videlicet non petitae confirmationis vel non expeditionis litterarum apostolicarum, vel captae possessionis absque dictis litteris. Indultum pro his archidiaconatibus, ut sit unum alternativae^b et aliis articulis superius individuatis, omnino procurabitur.

exiguos proventus, quia tenerentur ad expensas superfluas pro recurso ad Datariam Apostolicam.

6

Prymas W.A. Lubieński, w imieniu Rady Biskupiej, odpowiada papieżowi Klemensowi XIII na brewe z 31 maja 1759 roku.

Warszawa, w październiku 1760

Brewe to zasadniczo stanowi odpowiedź pap. Klemensa XIII na pismo episkopatu opublikowane pod nrem 1. Kolegium Biskupów częściowo już ustosunkowało się do tego dokumentu w poz. 2, w której też zapowiedziało na niego swój wyczerpujący respons. Ponieważ odpowiedź ta opóźniła się, biskupi odpisują przy tej okazji również na drugie brewe. W sumie pismo ich powtarza większość elementów treściowych znanych z dok. 2.— Najpierw przeto nawiązują do nowego konkordatu, który ma zająć miejsce bulli pap. Leona X z 1519 r. i Klemensa VII z 1525.— Następnie przypominają prośbę o rozszerzenie przywileju Leo-

na X z 1513 r. w sprawie wyboru archidiaconów stołecznych na wszystkie kapituły katedralne w państwie oraz o możność konferowania przez ordynariuszy kapłanom pochodzącym ze stanu szlacheckiego, a zdolnym do piastowania urzędów publicznych, dwóch beneficjów duszpasterskich.— Dalej biskupi przypominają o kłopotach, jakie mają z zakonnikami (niekarność w klasztorach, nieroztropność w kaznodziejstwie) oraz proszą papieża o wydanie jednolitego prawa dla zakonów.— Pomijając drażliwą dla Rzymu sprawę karności kleru unickiego i Żydów, tłumaczą jedynie, że w Rzeczypospolitej trudno jest zabronić ludności chrześcijańskiej podejmowania pracy u starozakonnych.— Z kolei episkopat prosi papieża o złagodzenie rygorów dotyczących klauzury zakonnicy, jako że istnieją rozliczne przyczyny, kiedy mniszki rzeczywiście muszą wyjść poza mury własnego zamieszkania.— Z powodu dużej liczby innowierców w państwie prymas stawia pytania w sprawie chrztów udzielanych przez ministrów akatolickich, małżeństw mieszanych, odbywania pogrzebów, patronatu wykonywanego przez osoby i instytucje niekatolickie.— Episkopat informuje papieża o wzrastającej liczbie rozwodów, także wśród ludności niższych stanów (ucieczki i ukrywania się jednej ze stron małżeńskich).— Biskupi poruszają problem zbyt wielkiej ilości świąt na ziemiach królestwa i w. księstwa, kłopotów z odbywającymi się, mimo tylu zakazów, jarmarkami w dni świąteczne, długich i surowych postów, które wypadnie złagodzić.— Wreszcie Kolegium Biskupie prosi papieża, ażeby — w związku z powstaniem nowej akademii jezuickiej we Lwowie — Stolica Apostolska utrzymała dotychczasowe przywileje Akademii Krakowskiej i Zamojskiej.

Or. nie znany.

Kop. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 18v—21v. Nagł.: Copia responsiarum ad Breve... jak poniżej w publikacji dokumentu.

Copia responsiarum [s] ad Breve s-mi d-i n-ri papae Clementis XIII¹ de die 31 maii anni praeteriti² datum³ nomine Collegii Episcopalis de mense 8-bri anni 1760 Varsaviae congregati scribendarum.

Beatissime Pater! Cum extra incidentiam comitiorum perraro contingat congregari in unum locum fratres meos carissimos huius Regni episcopos, expectandum esse censui adventum plurium ad regiam pro

¹ Klemens XIII (Carlo Rezzonica), papież w latach 1758—1769.

² Według dokumentacji przedstawionej w przyp. 3 breve pochodziło z 1760, a nie z 1759 r.

³ *Bullarii Romani continuatio*, t. 1, Romae 1835, nr 145, s. 331—333 pod datą 31 maja 1760 r.

comitiis tam ordinariis anno elapso⁴, quam extraordinariis in mense decurso⁵ celebratis, ut votum sensumque ipsorum super brevi Sanctitatis Vestrae benignissimo de die 31 mensis maii anni immediate praeteriti ad me directo explorassem cumulassemque. Hinc est, quod sero gratias referens pro dicto brevi ac altero iurisdictiones ordinarias ad trames bullae s.m. Benedicti XIV⁶ de appellationibus procedere disponente⁷, humillimus ad paternos Sanctitatis V-rae pedes accedo atque pro numere metropolitani enixas totius Collegii preces ex iis, quae laudatum sub d. 31 maii breve complectitur, depromptas ante thronum pontificium supplex explico.

Novimus, Beatissime Pater, non exiguum paterni Sanctitatis V-rae in nos amoris monumentum fore illud breve, quod nobis in locum bullarum f.r. Leonis X⁸ et Clementis VII⁹ pp. mm. aequae perpetuorum pactorum, et tractatus Regni huius cum Sede Apostolica vim habentium, inviolabiliterque observandarum clementer offertur. Ceterum cum utraque ex praefatis bullis ad instantiam sermi olim Sigismundi I¹⁰ ac sollicitationem totius Reipublicae elargitae sint, et inter patrias leges receptae¹¹, adeoque sollemnes esse dignoscantur, ut hodie esto, quod ipsarum inobservantia per Datariam Apostolicam et tribunalia Urbis impugnari videatur, obliterari et e medio tolli non debeant eo magis, quo ex nova circumstantia dissensus S.R. Maiestatis¹² et ministerii, tum ex adiuncta regiarum ad me similiumque ad singulos episcopos litterarum copia, tum ex nuper resoluta et expedita per Senatus consilium ad Sanctitatem V-ram ablegatione contrarium clarius liquet.

De ratione status itaque esse videtur Sanctitatem V-ram humillime exorare, quatenus utramque gratiam, regibus, Reipublicae et clero, validissimis praecedentibus causis et motivis concessam in suo robore relinquere, et in Dataria Ap. sacrosancte in futurum observandam iniungere Sanctitas V-ra benigne dignetur. Nos quoque similem observantiam intemerate servare pollicemur. Non deest tamen, Beatissime Pater, in quo summa benignitatis Sanctitatis V-rae in Regnum et clerum

⁴ W *Chronologii polskiej* (praca zesp. pod red. B. Włodarskiego, Warszawa 1957) nie podano (na s. 486) żadnego sejmku w 1759 r.

⁵ W tymże dziele (s. 486) określono ten sejm jako *zwyczajny*.

⁶ *Benedykt XIV* (Prosp. Lambertini), papież w l. 1740—1758.

⁷ O apelacjach istnieje kilka rozporządzeń tego papieża (*S.D.N. Benedicti papae XIV. Bullarium...*, t. 1—4, Romae 1746—1758), że trudno wiedzieć, o którym prymas myśli.

⁸ *Leon X* (Giov. Medici), papież w l. 1513—1521.

⁹ *Klemens VII* (Giul. Medici), papież w l. 1523—1534.

¹⁰ *Zygmunt I* (Stary), król Polski w l. 1506—1548.

¹¹ Zob. dok. 1, przyp. 8; dok. 2, przyp. 4; dok. 4, przyp. 7.

¹² *August III* (Sas), król Polski w l. 1733—1763.

Polonum firmis manentibus praemissis s-morum praedecessorum gratiis eminere et elucere super omnes valeat. Si enim exemplo laudatae bullae Leoninae¹³ quinque ecclesiis electionem archidiaconorum indulgentis Sanctitas V-ra reliquis ecclesiis cathedralibus, aequae cum aliis de Sede Apostolica benemeritis et in Regno pari praerogativarum usu gaudentibus, similem electionem concedere; deinde pro beneficiis cuiuscumque speciei provisiones illorum fuerint ex Dataria absque attestato ordinarii loci, ne extradantur, extraditae vero per ordinarium executioni demandetur disponere et declarare paterne voluerit, profecto Sanctitas V-ra non solum sibi augmentum gloriae et memoriae immortalis per totam Poloniam conciliaret, verum a frequentibus inconvenientiis, litibus et contra disciplinam ecclesiasticam ac leges dioecesanarum provisorum apostolicorum, insalutato ordinario ad ovile suum intrantium, peccatis eosdem ordinarios eximeret. Fatemur, Beatissime Pater, non omnibus in genere huius Regni sacerdotibus concedendas esse retentiones duarum parochialium, sed fideliter et constanter asserimus posse ipsas permitti et debere iis, qui sunt de genere nobili functionum publicarum capaces et qui ab ordinario, cuius conscientiae unice incumbit oves suas verasque indigentias earum cognoscere, S. Sedi commendati fuerint.

Novimus etiam quid canonicae sanctiones a regularibus servandum praescribant, quid Decretales litterae s.m. Gregorii IX¹⁴ in cap. fin. de regularibus iniungant. Verum, cum hi innumeris gratiis et favoribus S. Sedis subsequenter cumulati sciantur, plurimasque bullas, quae ipsos a lege communi eximiunt, obtinuerint, nonnullae autem ad publicam notitiam non fuerunt deductae, prout inter alias est illa s.m. Urbani VIII¹⁵, quae incipit Sacra¹⁶ de dimittendis incorrigibilibus, prorsus difficile est ordinariis ipsorum exemptiones, passim male intellectas, et lato modo ac pro arbitrio exploratas, conciliare cum dictis sanctionibus et dioecesanis legibus. Silentio etiam praeterire, Beatissime Pater, non licet dolendam in modo praedicandi Evangelium forma apostolica et christiana inter regulares serpentem corruptelam, qui rebus scholasticis ac politicis et studio mundi dediti ad praedicandum verbum Divinum, plurimum eos, qui minus sufficientes ad scholastica studia comperiuntur et spiritu ecclesiastico minime fervent, dummodo apparatus verborum et facundiam habere videantur designant, et designatos ad gradus in religione scholastica studia pertractantibus offerri in proemium laborum solitos, acsi deterioris conditionis mereantur esse praedicatores, quam

¹³ *Por. Constitutiones synodorum, ed. 2, Cracoviae 1761 s. 48—54.*

¹⁴ *Zob. przyp. 5 w dok. 2.*

¹⁵ *Urban VIII (Maffeo Barberini), papież w l. 1623—1644.*

¹⁶ *Bullarum amplissima collectio, t. 5, pars 5, Romae 1756, nr 7, s. 248—259 (dekret Urbana VIII z 26 paźdz. 1624 r.).*

scholastici lectores et professores non promovent. Hinc est, quod rarus sit, qui sedulo incumbat studio apostolico et tam essentielle munus praedicandi ad profectum christifidelium exercere curet. Hinc ruditas dogmatum fidei inter abiectiorem plebem conspicitur. Quare insigne paternae Sanctitatis V-rae clementiae specimen esset in nos, publicis ex munere senatorio et privatis ex munere pastoralis curis, ac continuis in iurisdictionem ecclesiasticam saecularium insultibus obrutos, si dignari vellet, certis et determinatis limitibus libertates et privilegia regularium circumscribere, hocque pacto praetensam libertatem dimittendi et habitu clericorum saecularium vestiendi incorrigibiles compescere, ac praefato abusui ministerii evangelici seria commendatione regularibus, ut studium apostolicae praedicationis scholastico et mundano praeferant, in eoque proficientes et probatos ad honores et gradus religionum respectivos exaltent prospicere.

Articulos brevis memorati Sanctitatis V-rae super relaxata disciplina cleri Rutheni, tum quoque super synagogis Hebraeorum praetermittimus, cum Sanctitati V-rae placuerit, primum ad informationem excellentissimorum nuntiorum suspendere, in secundo autem ad encyclicam¹⁷ s.m. Benedicti XIV nobis remissis. Unicum nempe, ut christiani non famulentur huic perfidae genti ad exsequendum ferme impossibile est. Nihil etiam iuvante, immo magis invelvente conscientias populorum reservatione in quibusdam dioecesibus ipsismet ordinariis absolutionis id facientium. Magnus enim numerus miserabilium hominum ubique locorum est, qui, ubi agitur de pane lucrando aut astutiis Hebraeorum inducti, leges ecclesiasticas floccipendunt. Et, ne a confessariis et parochis corripantur, vix pro confessione paschali ad tribunal poenitentiae accedunt.

Cum vero nimium angant conscientias ordinariorum bullae s.m. Pii V¹⁸, Clementis VIII¹⁹ et Benedicti XIV constitutivae et innovativae clausuram monialium severissimis legibus circumscribentes, et ultra casus a s. Pio V indicatos extra claustra egredi permittere vetantes, idcirco Sanctitati V-rae humillime repraesentandum duxi moniales etiam legibus Regni, qua haeredissas bonorum ad personales comparationes in officiis publicis, quae cancellarias vocamus, transigendi causa stringi et, nisi comparuerint, praeiudicium et damnum irreparabile pati cogentur. Officia autem illa sive cancellariae, in quibus instrumenta transactionum rogantur, frequenter longe a monasterio distant. Moniales

¹⁷ Również o Żydach tenże papież wydał więcej dokumentów (S.D.N. Benedicti XIV. Bullarium..., t. 1—4, Romae 1746—1758) i nie łatwo obecnie wiedzieć, o który chodzi.

¹⁸ Pius V, święty (Mich. Ghislieri), papież w l. 1566—1572.

¹⁹ Klemens VIII (Hippol. Aldobrandini), papież w l. 1592—1605.

nihilominus ad locationes, inscriptiones summarum, de iisdemque quietationes, tum ad recipiendam officiose dotem, ea necessario adire impelluntur, quemadmodum etiam in dislimitationibus cum aliis confinantibus adesse, nisi iniuria affici velint, tenentur. Bonorum quoque conservatio et administratio indispensabiliter praesentiam superiorissarum, saltem semel in anno, urgere comperitur. Plura etiam virginum monasteria sunt, quae, cum ex instituto nulla bona stabilia habeant et mendicare victum cogantur, ab egressu extra claustra, quaerendae eleemosynae causa, citra notam indiscretae et minus rigorosae in leges canonicas advertentiae arceri non possunt. Non postrema denique egressus monialium extra claustra practicatur saepe saepius ratio in hoc, quod civitates et oppida admodum pauca sunt eiusmodi, in quibus medicorum copia habeatur. Cum itaque monialem aliqua aegritudine divexari quandoque contingat, ob defectum medici vel modi conducendi unum, eo magis plures pro consilio, sine spe vitae manere et, nisi caelum mutet, ad locumque medici deportetur, in discrimine vitae versari, praesertim in iis monasteriis, ubi caritatis exercitium superat, egestas cogitur. Paternae igitur et providae Sanctitatis V-rae in has Christi sponsas clementiae opus desiderari videtur, ut constitutiones apostolicas super clausura ipsarum discretioni et prudentiae ordinariorum relinquendas universales pro praemissis circumstantiis limitari et moderari non gravetur.

Indolemus, Beatissime Pater, super crescente in dies numero haereticorum in hoc Regno, sed longe magis perstringit corda nostra audax praetensio ipsorum, partim in prosperitate haereticarum potentiarum, partim in difformi ordinariorum cum ipsis procedendi regula quodammodo fundata. Insistunt enim, ut ubique sacramenta baptismi et matrimonii administrare et mortuorum cadavera terrae mandare, independentem a parochis possint et non impediuntur. Quamobrem enixe Sanctitatem V-ram supplico per declaratione sequentium: 1-mo An valida censenda sunt matrimonia acatholicorum in partibus istis coram ministris acatholicis contracta et, ne sic contrahantur, num episcoporum intersit illa impedire? 2-do Siquidem impossibile est in hoc Regno, ut rigor canonum intemperate servetur quoad matrimonia personarum catholicarum cum acatholicis, idque impedire est adversari rationi status. Abest etiam in eiusmodi matrimoniis periculum perversionis personae catholicae, cum rigidissime et criminaliter puniant leges Regni apostasiam a fide. Spes potius affulget fere indubia personam acatholicam ad meliorem frugem per tale matrimonium reducendi, ut frequenter praticari vidimus. Utrum hactenus non universalis, sed arbitraria pro qualitate episcopi in matrimonia acatholicorum cum catholicis et contractus antenuptiales de educatione proles sexum parentis in religione secuturae attendentia continuari valeat? 3-tio Utrum ius patronatus ad beneficia

ecclesiastica haereticis competat attento, quod bonis per haereticos haereditate possessis annexum sit et locale dici debeat, invaluitque in aliquibus dioecesibus consuetudo praesentationes ipsorum admittendi et dissimulandi? 4-to Utrum conniventia quorundam ordinariorum super baptismo infantibus ex parentibus haereticis, a ministro haeretico collato, super instructione fanorum, campanis, super exportatione cadaverum ad locum sepulturae in forma publica cum candelis et cantu tollerari et practicari possit? Ac pro exemplo ad alios episcopos id impediendes et in consequentiam praetensi liberi exercitii trahi mereatur? Certus sum Sanctitatem V-ram ad hoc negative responsuram. Ceterum nimium expedit pro incomparabili et paterno Sanctitatis V-rae zelo, ut in hac parte sacrorum canonum uniformis observantia nobis omnibus inculcetur et commendetur.

Frequenter accidit, Beatissime Pater, praesertim in conditione personarum miserabilium et glebae ascriptarum, viros desere suas mulieres vel econverso. Et plurium annorum impatienti exspectatione reditus profugi vel profugae ad desertum vel desertam coniugem defraudari. Diligentique perquisitione eorundem medio edictalium officii per decanatus ac descriptiones profugae personae in novellis publicis, raro aut numquam dictos desertores respectivorum coniugum reverti et reperiri. Interim derelicti viri aut mulieres, pertaesi suae conditionis, ad alia vota omnino convolare praetendunt. Et, dum a parochis ac deinde ab officiis arcentur, in fidem cum scandalo publico in adulteriis continuis vivunt et permanent. Nec ab iis poenis ecclesiasticis et dominorum in temporalibus abstergeri possunt. Habemus quidem, Beatissime Pater, bullam s.m. Leonis X, quae incipit Sacrosanctae Universalis Ecclesiae²⁰, et quae modum procedendi in similibus, sed tantum quando agitur de navigantibus et captivis in bello praescribit et disponit. Humillime supplicamus Sanctitatem V-ram, ut ad eruendum nos a molestiis, quas exinde a saecularibus prae declaratione liberi status personae derelictae a sponso instantium patimur, certam regulam, etiam pro profugis, ut praefertur, statutam et praescriptam habere possimus, hocque pacto securo pede procedere in tam delicata sacramenti matrimonii materia valeamus.

Festorum celebrium ad populum frequentia in hoc Regno, colonis praesertim in bonis terrestribus, id est nobilium, ad operas quotidianas, signanter tempore messis et conseminationis, obligatorum adeo est gravis, ut, suae rei domesticae consulendo, praeceptum Ecclesiae transgredi et festa cum scandalo haereticorum violare cogantur, alias sine modo vi-

²⁰ *Bullarum, privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio...* (cyt. *Bullarum amplissima collectio*), t. 3, pars 3, Romae 1743 na s. 350—504 (pontyfikaty Leona X) nie ma tego dokumentu.

vendi cum prole et familia domestica remanerent. De necessitate itaque esse, censeo, Sanctitati V-rae humillimas preces in favorem praefatorum colonorum porrigere, ut medio transferendorum festorum pro diebus dominicis in vere, aestate et autumnno adiecta conditione, ut illa die, qua cadet festum, coloni minime adigantur ad labores in rem dominorum, sub quibus degunt, miserabili ipsorum conditioni providere non dedignentur.

Consuetudo nundinarum et mercatum in hoc Regno diebus festis de praecepto adeo invaluit, ut modus impediendi desit. Ceterum, cum nihil sit contra canonum sanctiones, ad quas saeculares emolumentum et lucrum temporale respicientes inclinari minime volunt, animitus tamen angustiari fatentur, ad clementissimum cor Sanctitatis V-rae pro et cum ipsis supplex recurro, ut diutae consuetudini, absolutis tamen Divinis, et post meridiem tantum, sine scrupulo conscientiae deferri et respective per ordinarios id dissimulari posse, Sanctitas V-ra pronuntiet.

Cum ieiuniorum observantia ad quantitatem et qualitatem in hoc Regno non tam frigescente veterum Polonorum pietate, quam exigente id crasso aëre et ridigiori climate, tum debiliori hominum huius saeculi temperamento ac defectu olei olivarum, nisi e longinquis regionibus advehi soliti, necnon ob nocivum per experientiam olei de lino usum, ad solam apparentiam communiter reducta videatur. Pientissimi Sanctitatis V-rae in regionem Polonam et Magni Ducatus Lithvaniae amoris esset documentum, si ad eximendam hanc gentem a peccatis transgressionis praecepti Ecclesiae alias indultam et constanter in provincia Prussiae Polonae practicatam lacticiniorum in Quadragesima, vigiliis temporibus et feriis feriatis, commestionem etiam quoad maiorem quantitatem cibi pro refectionibus serotinis, per respectum auctoris in his partibus ad manducandum appetitus sumendam quantumlibet, per viam commutationis in orationes, indulgere et permittere paternae suae miserationi duxerit.

Ad extremum universitates binae: Cracoviensis²¹ et Zamoscensis²², saecularis cleri unica ornamenta in Regno et utilitatis publicae antiquissimae columnae, in oboedientia S. Sedi et fidelitate patriae commendatissimae, alternis vicibus Collegio Episcoporum recommendatae sunt. Ne praeiudicium in iuribus suis et privilegiis, per Sedem Apostolicam approbatis ac per constitutiones publicas Regni et pacta sermorum regum firmatis patiantur ex causa praetensae universitatis in collegio Societatis Iesu Leopoliensi²³. Proinde, cum praedictae univer-

²¹ *Akademia Krakowska (uczelnia państwowa), założona w 1364 r.*

²² *Akademia Zamojska (uczelnia prywatna) erygowana w 1595 r.*

²³ *Akademia Lwowska (Jezuitów), założona w 1759 r.*

sitates sub protectione mea ac introspectione fratrum meorum episcoporum manean, perspectum mihi sit omnino laedi iura publica et privata Regni praetensione patrum Societatis. Pro conscientia supplicandum esse censui Sanctitati V-rae pro et cum eis, ut exemplo f.r. Pauli V²⁴ et Alexandri VII²⁵ praedecessorum S. V-rae audiantur et circa iura ac praerogativas suas benigne conserventur. Capitulo quoque meo et per caput ipsius, uti metropolitani, ceteris huius Regni ecclesiis cathedralibus, per patres Societatis laudati collegii Leopoliensis medio ibidem laureae doctoralis, in spretum inhibitionis S. Sedis suspendentis apertionem academiae praeventivae intimatae, ab universitatibus praefatis canonico ecclesiae meae Nossadini²⁶ nuncupato datae, per strepitum iuris in Curia Romana sustinendae praeiudicium instructum et praemeditatum non permittatur. Haec sunt, Beatissime Pater, quae supremae Sanctitatis V-rae resolutioni et arbitrio, proprio et fratrum meorum episcoporum nomine, subicio ac pro et cum singulis, et gregibus nostris ad osculum paternorum pedum profundissime inclinor.

7

Kolegium Biskupów postanawia za wszelką cenę utrzymać w mocy bulle konkordatowe z 1519 i 1525 roku oraz zainstalować w Rzymie i Warszawie własnych przedstawicieli (agentów).

Warszawa, 15—16 maja 1761

Biskupi polscy bez przestanku trwają w postanowieniu utrzymania w mocy (przestarzałych) bulli konkordatowych pap. Leona X z 1519 i Klemensa VII (konkordatu) z 1525 r. W tym celu układają skomplikowany plan ofenzywy wobec Rzymu, złożony z 6 punktów (etapów), do którego wciągają również króla Augusta III i jego rząd.

Na tymże zgromadzeniu powołują stałe urzędy przedstawicielstw (agentur) episkopatu w stolicy papieżstwa i państwa polskiego. Projektowani agenci będą pilnować spraw naszego Kościoła w obydwu centralach. Nazwiska przedstawicieli nie zostały jeszcze ustalone, ani też roczna pensja dla nich. Atoli opodatkowanie się biskupów na ten cel jest znaczne.

²⁴ Paweł V (Camillo Borghese), papież w l. 1605—1621.

²⁵ Aleksander VII (Fabio Chigi), papież w l. 1655—1667.

²⁶ Józef Nossadini h. własnego, dr teol., kanonik gnieźnieński i chełmiński, zm. w 1762 r. (J. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej...* (cyt. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*), t. 3, Gniezno 1883, s. 106—107.

Or. nie znany.

Kop. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 38—39. Nagł.: Concluseum in Collegio... oraz In Collegio Episcopali... jak niżej w druku obu współdokumentów.

[I]. **Concluseum in Collegio Episcopali** diebus 15 et 16¹ maii anno 1761 Varsaviae congregato.

1-mo. Super bullis Leonina² et concordato Clementis VII³ conventum est super modo tenendo ad effectum utrzymania tractatum et pactorum in dictis bulla et concordato comprehensorum, żeby najprzód król jegomość⁴ pisał do jaśnie oświeconych jaśnie wielmożnych⁵ biskupów zalecając manutentionem ich; pro secundo, żeby j.o. księżę prymas⁶ dał respons sanctissimo⁷ na list w tej materji sub die 31 maii 1760 pisany⁸; pro tertio, żeby ministerium Regni pisało do Rzymu w tej materji, quam skrypturę w tej materji, tak jak jest solide napisaną, sanctissimo posłało; pro quarto, żeby relative do tego król jmc także napisał; pro quinto, żeby j.o. j.w. ichmc księza biskupi collegialiter przyrzekli sobie nullas provisiones apostolicas, które sapiunt convulsionem praemissorum executioni demandare; pro sexto, ażeby cum infrigentibus concordata in Curia Romana ad mentem statuti Sigismundi de anno 1532⁹ procedere.

2-do. Żeby tak w Rzymie, jak w Warszawie mieć agentów, którzy by pilnowali interesów i praw biskupich i tym agentom pensje naznaczyć. Na te pensje fundum j.o. j.w. ichmc księza biskupi ofiarują składkę in seorsiva scheda podpisaną¹⁰. Tymi agentami [będą] w Rzymie jmc w Warszawie jmc Deklarują pierwszemu naznaczając annuatim drugiemu¹¹.

[II]. **In Collegio Episcopali** die 15 maii 1761 Varsaviae celebrati cel-sissimi excellentissimi illustrissimi et reverendissimi archiepiscopi et

¹ Konferencja Episkopatu odbyła się poza czasem sejmowym. Sejm nadzwyczajny obradował w Warszawie od 27 kwietnia do 2 maja.

² Bulla pap. Leona X z 1519 r.

³ Konkordat czyli bulla konkordatowa pap. Klemensa VII z 1525 r.

⁴ Król August III (Sas).

⁵ Biskupów książąt tytułowano jaśnie oświeconymi, a innych — jaśnie wielmożnymi.

⁶ Władysław Aleksander Łubieński.

⁷ Papież Klemens XIII (Carlo Rezzonico).

⁸ Bullarii Romani continuatio, t. 1, Romae 1835, nr 145, s. 331—333.

⁹ Volumina legum (wyd. 2 — J. Ohryzki), t. 1, Petersburg 1859, s. 252—253.

¹⁰ Por. następny współdokument.

¹¹ Nazwiska agentów i pensje dla nich jeszcze nie były ustalone.

episcopi obtulerunt collectam^a sequentem pro negotiis sustinendis in Urbe:

4.000	¹² flor.	4.000 ¹³	archiepiscopus Gnesnensis primas Regni ¹⁴ ,
2.000	„	2.000	archiepiscopus Leopoliensis ¹⁵ ,
6.000	„	6.000	episcopus Cracoviensis ¹⁶ ,
3.000	„	3.000	episcopus Cujaviensis ¹⁷ ,
.....	„	3.000	episcopus Posnaniensis ¹⁸ ,
.....	„	2.000	episcopus Vlnensis ¹⁹ ,
.....	„	3.000	episcopus Plocensis ²⁰ ,
.....	„	episcopus Varmiensis ²¹ ,
.....	„	1.000	episcopus Luceoriensis ²² ,
1.500	„	1.500	episcopus Premisliensis ²³ ,
.....	„	500	episcopus Samogitiae ²⁴ ,
.....	„	1.500	episcopus Culmensis ²⁵ ,
.....	„	360	episcopus Chełmensis ²⁶ ,
1.000	„	1.000	episcopus Kijoviensis ²⁷ ,
1.000	„	1.000	episcopus Kamenecensis ²⁸ ,
400	„	400	episcopus Livoniae ²⁹ ,
.....	„	episcopus Smolensciae ³⁰ ,
16.900	flor.	30.260.	

^a W kop. następują niepotrzebne wyrazy super collecta.

¹² W tej kolumnie figurują kwoty od razu uiszczone przez biskupów.

¹³ W tej kolumnie widnieją taksy naznaczone biskupom do zapłacenia. Nie wiadomo dlaczego nie oznaczono składki biskupowi warmińskiemu. Natomiast diecezja smoleńska nie znajdowała się już w granicach państwa polskiego.

¹⁴ Diecezje uszeregowano według ich godności w państwie. Jako pierwszy, figuruje arcybiskup gnieźnieński i prymas W.A. Łubieński h. Pomian.

¹⁵ Abp Wacław Hieronim Sierakowski h. Ogończyk.

¹⁶ Książę biskup Kajetan Ignacy Soltyk, dr prawa.

¹⁷ Antoni Sebastian Dembowski h. Jelita.

¹⁸ Teodor Kazimierz książę Czartoryski.

¹⁹ Michał Jan Zienkowicz.

²⁰ Hieronim Antoni Szeptycki h. Łada.

²¹ Adam Stanisław Grabowski h. Zbiświcz.

²² Antoni Erazm Wołłowicz h. Bogoria.

²³ Michał Wodzicki h. Leliwa, dr prawa.

²⁴ Antoni Tyszkiewicz h. Leliwa.

²⁵ Andrzej Ignacy Bajer h. Leliwa.

²⁶ Walenty Wężyk h. Wąż, dr prawa.

²⁷ Józef Andrzej Załuski h. Junosza, dr ob. prawa.

²⁸ Adam Stanisław Krasieński h. Ślepowron.

²⁹ Antoni Kazimierz Ostrowski h. Grzymała.

³⁰ Jerzy Mikołaj Hilzen (Hilchen) h. Jelita.

8

Prymas W.A. Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII.

Łowicz, 16 czerwca 1762

Prymas Łubieński, w imieniu swoim i Kolegium Biskupów, już któryś raz z rządu i znowu bardzo uniżenie, prosi pap. Klemensa XIII o utrzymanie dla Polski znanych bulli konkordatowych Leona X z 1519 i Klemensa VII z 1525 r. Przytacza te same powody, mianowicie iż bulle te dawno weszły w skład prawa państwowego i że status quo stanowi najlepsze wyjście z przewlekłych debat i kombinacji.

Or. nie znany.

Kop. 1 — Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 22.

2. Tamże, k. 37—37v.

Beatissime Pater! Cum resultatum ex congressu dominorum officiorum Datariae cum dominis agente et procuratore¹ Regni huius, in praesentia e-mi et r-mi d-i cardinalis prodatarii² die 31 mensis ianuarii anni currentis expedito, manifestum sit argumentum in dies maioris Sanctitatis Vestrae clementiae in nos episcopos Poloniae, debiti nostri est circa osculum beatorum pedum filialem gratitudinem eamque perennem Sanctitati V-rae contestari, et pro paterno in nos amore humillimas ante thronum pontificium deponere gratias. Hoc ego, dum meo totiusque Collegii Episcopalis nomine impleo, non sine amaritudine animi mei Sanctitati V-rae refero leges patrias, in quorum volumen concordata s.m. Leonis X et Clementis VII inserta sunt³, nos minime dispensare, ut sine consensu totius Reipublicae innovationem eorundem concordatorum, sive novum indultum in locum ipsorum desideremus, immo a nobis exoscere, nisi velimus odium ordinum, qui una nobiscum componunt Rempublicam, iam alias contra nos attestantibus pluribus factis saecularium conceptum contrahere et augeri, ut constanter humillime Sanctitati V-rae supplicemus pro relinquendis nobis auctoritate pontificia in usu pacifico dictarum apostolicarum gratiarum, vim pacti habentium et adeo sollemnium, ut in recessu ab illis in futurum nihil certi et stabilis sperari possit. Ut autem preces has non reddam prolixas, sensum fratrum meorum episcoporum super laudato rezultato et ex le-

¹ Agent i prokurator króla polskiego — przypuszczalnie ci sami co w dok. 4.

² Dygnitarz kościelny na razie nie odczytany z imienia i nazwiska.

³ Wiele razy powtarzane bulle konkordatowe, wciągnięte do państwowego ustawodawstwa polskiego.

gibus Regni rigorosam prohibitionem contra concordatum aliquid attendandi ad e-mum et r-mum d-um cardinalem prodatarium, dirigo et Deum T.O.M., cuius dispositione gubernantur omnia, exoro, ut alias mitissimum cor Sanctitatis V-rae nobis reddat propitium atque ad vota nostra, quae nihil privati in se habent, nec iura Datariae Apostolicae defraudare intendunt, inclinet. Interim rursus ad paternos provolutus pedes pro nobis pastoribus et grege nostro apostolicam benedictionem humillime imploro. Łowiciei, 16 mensis iunii 1762. Sanctitatis Vestrae...

9

Tematyka obrad Kolegium Biskupów w październiku 1762 roku.

Warszawa, pocz. października 1762

Porządek obrad konferencji Episkopatu, jedyny który zachował się z tego czasu, przewiduje 3 zagadnienia: dokładne określenie uprawnień parafialnych w owym okresie zaognienia stosunków z dysydentami; znalezienie sposobu na finansowanie Biblioteki Załuskich (Rzeczypospolitej); utworzenie stałej kasy (funduszu) Kolegium Biskupiego.— Wspomniane trzy kwestie posiadają ciężar uchwał synodu prowincjonalnego.

Or. nie znany.

Kop. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 40.
Nagt.: Propositiones... jak niżej w druku.

Propositiones in Sacro Collegio Episcoporum resolvendae, scilicet:

1-mo. Determinandi et regulandi uniformiter in omnibus dioecesibus iura parochiarum propter dissidentes¹ in religione, ne ipsis adeo grave videatur, quod alias saperet quasi communem legem.

2-do. Adinveniendi modum effectuandae contributionis de proveni-tibus ecclesiasticis, etiam praevio beneplacito apostolico, qua possit sustineri, conservari et augmentari Bibliotheca Załusciana², utpote in usum Reipublicae concessa, idque ad evitandas alias magis onerosas a statu saeculari impositiones.

3-tio. Pariter formandi et retinendi cum omni securitate cassam Sacri Collegii, ad eamque contribuendi quotannis, ut in casibus impro-

¹ Mianem dysydentów określano w tym czasie w Polsce zarówno protestantów, jak też prawosławnych.

² Biblioteka Załuskich, założona ok. 1747 r. przez biskupa kijowskiego Józefa Andrzeja, przy poparciu jego brata Andrzeja Stanisława Z-go biskupa krakowskiego. Już wtedy nosiła ona nazwę Biblioteki Rzeczypospolitej.

visis, bonum commune aut defensionem totius cleri respicientibus, ad eandem iustus ac moderatus possit haberi recursus.

10

Arcybiskup lwowski W.H. Sierakowski do Kolegium Biskupów.

Lwów, 3 października 1762

Arcybiskup metropolita lwowski Wacław Hieronim Sierakowski, nie mogąc z ważnych powodów przybyć do Warszawy na obrady sejmu i konferencję biskupów, wysyła do niego dwóch członków swojej kapituły z następującymi prośbami, projektami i informacjami. Najpierw prosi, aby Episkopat pamiętał w swoich obradach o jego metropolii. Martwią go nie najlepsze stosunki pomiędzy obu obrządkami. Hierarchia unicka znowu zabiega w Rzymie, żeby jej podwładnym nie było wolno przechodzić na obrządek łaciński. Odnośnie stosunków pomiędzy obydwu obrządkami arcybiskup posiada ugodową propozycję, którą pragnie przedstawić do rozważenia Kolegium Biskupiemu i nuncjuszowi. Dla dobra Kościoła i Państwa stałoby się najlepiej, gdyby można było wprowadzić w czyn uchwały powzięte w tej sprawie na konferencji Episkopatu jeszcze w 1752 r.— Sierakowski zwraca się do biskupów, aby w okresie obecnego podniecenia umysłów w kraju starali się o utrzymanie zgody pomiędzy stanem świeckim i duchownym.— Prosi Kolegium o uznanie uniwersytetu jezuickiego we Lwowie, któremu jest niechętna większa część hierarchii (por. dok. 6) i o roztoczenie opieki nad nim.— Arcybiskup donosi swoim kolegom, że papież wnet przedłuży ważność bulli konkordatowych z 1519 i 1525 r. oraz przypomina im, ażeby się starali przeprowadzić przywilej o elekcji archidiakonów (z 1513 r.) dla wszystkich kapituł katedralnych. (Z tego ostatniego widać, że już ze dwa lata nie był on na kongregacji Episkopatu — zob. dok. 6).— Dalej poleca biskupom do awansu wobec króla starostę ostrzeszowskiego Ponińskiego, który udaje się ofiarnie w charakterze posła Rzeczypospolitej do Rzymu właśnie we wspomnianych sprawach konkordatowych.— Wreszcie prosi Kolegium o życzliwe potraktowanie swoich delegatów.

Or. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 11—12v.

Celsissimi Excellentissimi et Reverendissimi Domini, Domini Patroni Colendissimi! Imminenti hoc generali comitorum Varsaviensium¹

¹ Sejm zwyczajny obradował w Warszawie od 4 do 7 października 1762 r.

tempore desiderio desideravi accedere ad regiam tum, ut ex vi muneris mei uti senator publicis Regni assisterem consiliis, tum ut tamquam archiepiscopus Sacro Cel-marum Ex-marum et R-marum Dominationum V-rarum Collegio mea studiosissima praesentarem obsequia, ac cum Illis de rebus ecclesiasticis et spiritualibus haberem faciliorem tractandi occasionem meaeque imbecillitatis sensus coniungerem. Sed gravibus dioecesis et domus meae praeter et ultra spem impeditus et arctatus negotiis, cum in persona mea desiderii iam iam effectuantis obsequi non valeam, induxi in animum pro parte mea e gremio capituli istius ecclesiae meae metropolitanae Leopoliensis morem in hoc sequendo maiorum binos deputare et expedire delegatos, et per eosdem circa omnimode debitam meorum obsequiorum Celsitudinibus et Excellentissimis V-ris R-mis exhibitionem sequentia exponere desideria.

Cum ex more ² sub tempus generalium comitiorum Regni Cel-mae Ex-mae et R-mae Dominationes V-rae in Sacro Collegio solitae sint particulariter de rebus ecclesiasticis et spiritualibus tractare, ego ex stallo meo Illos reverentissime exoro, ut etiam negotiorum hanc meam Leopoliensem provinciam tangentium gratiose recordari dignentur. Respective autem, quod tangit materias rituum Latinos inter et Graecos notum est magisque notum erit, si revolvantur ea, quae super praemissis diximus, scripsimus, fecimus statuimusque in Collegio nostro anni 1752-di ³, qualiter ritus Graecus praetendat, ut liber transitus omnino ipsis ad ritum Latinum prohibeatur, et multa alia moliantur in maiorem maioremque ritus sui propagationem et nostri diminutionem et exinanitionem. Licet vero muneris et officii sit mei haec mala a ritu nostro omni studio et conatu avertere, ac bonam inter ritus in his oris curare harmoniam, non est tamen potentiae, nisi implorata et obtenta S. Collegii totius ope adiutrice et assistrice. Studendo tamen tranquillitati et mutuae cum ipsis caritati, aliqua ad pacem media non gravate per ritum nostrum Latinum acceptanda menti meae occurrerunt, quae ill-mo et r-mo nuntio apostolico ⁴ proponenda crederem, tamen ea praesentibus litteris propter secretum negotii inserenda non iudico. Unde r-mi delegati mei satis felices erunt, si ea Cel-mis Ex-mis et R-mis Dominationibus V-ris ore exponere iubeantur.

In tam gravi negotio plurimum religionis pacem, ritus Latini dignitatem et praestantiam, publicam quoque totius Regni nostri tranquillitatem et integritatem afficiente iam fuerant iusta arrepta media

² *Abp Sierakowski mówi o zwyczajowych już posiedzeniach Episkopatu z okazji odbywania się sejmów. Por. dok. 1, przyp. 2.*

³ *Autor listu wspomina w nim dwukrotnie o takich obradach biskupów w 1752 r.*

⁴ *Antonio Eugenio Visconti, arcybiskup efeski, nuncjusz w latach 1760—1767.*

anno 1752-do tam auctoritatis s-ae regiae maiestatis⁵, tam ill-mi et r-mi protunc exsistentis nuntii ap.⁶ in Regno nostro, quam et S. Collegii Episcopalis ad s-mum d-um n-rum papam Benedictum XIII⁷, sed usque adhuc intermissa et effectum non sortita. Renovandae sunt itaque a me preces instantissimae, quatenus haec eadem media Cel-mae Ex-mae et R-mae Dominationes V-rae reassumere sollicite et efficaciter dignentur.

Pari etiam ratione dignentur Celsitudines et Excellentiae V-rae R-mae intervenientia saepissime inter spiritualem et saecularem statum negotia sapientissimo animo suo ponderare et consulere, ut tandem his iurgiis et litibus, quae saepe cum magna status et auctoritatis ecclesiasticae exoriuntur depressione, sit finis. Et iura ac immunitates ecclesiasticae sartatectaque serventur.

Sed et novellam plantationem Universitatis Leopoliensis⁸, Collegio Leopoliensi Clericorum Regularium Societatis Iesu tam a S. Sede, quam a s-a regia maiestate benigne concessam, humillima postulatione mea, gratiis et favoribus Cel-marum Ex-marum et R-marum Dominationum V-rarum insinuo, ut eandem non tantum foveant et protegant, sed etiam uti et tamquam veri scientiarum et litterarum amatores ab his, qui eidem universitati adversantur, tueantur.

Gavisus sum summopere super relatis mihi Roma, quod S. Apostolica Sedes gratiose iam inclinata sit favore concordatorum Regno nostro ab antea actis summis pontificibus concessorum, eorum observantiam suae Datariae non solum iniunxerit, sed et novis bullis firmare ea parata sit. Et hanc gratiam s-mi d-i n-ri papae⁹ ex animo Celsitudinibus et Excellentissimis V-ris R-mis gratulor. Quod negotium, cum sit tam feliciter, Deo, benedictione sua, curae et sollicitudini cel-mi et r-mi primatis¹⁰ nostri, singulari cum laude et gratitudine perenni memorandi, assistente et cooperante coeptum, nihil dubito finem a nobis omnibus praeconceptum et exoptatum brevi habiturum. Ad eumque habendum Cel-mum R-mum Primatem nostrum, quatenus a bene et gloriose coeptis non desistat, venerabundus ex meo stallo enixe rogo. Sed quoniam in recensitis concordatis tantum quinque ecclesiae cathedrales Gnesnensis provinciae comprehenduntur, censeo exorandam esse S. Sedem, quatenus et reliquae eiusdem Gnesnensis provinciae ecclesiae cathedrales, prout et mea

⁵ August III (Sas), król Polski w l. 1733—1763.

⁶ Albericus arcybiskup nicejski, nuncjusz w l. 1746—1754.

⁷ Benedykt XIV (Prosp. Lambertini), papież w l. 1740—1758.

⁸ Uniwersytet (akademia) założony w 1759 r.

⁹ Klemens XIII (Carlo Rezzonico), papież w l. 1758—1769.

¹⁰ Władysław Aleksander Łubieński, arcybiskup gnieźnieński i prymas w l. 1759—1767.

metropolitana Leopoliensis, eiusque aliae suffraganeae cathedrales ecclesiae per novam gratiam seu eius plenioram ad omnes totius Regni ecclesias extensionem in bullis novis, antiquarum confirmatoriis, quas emanaturas spero, inserantur et comprehendantur¹¹. Siquidem vero ex certis notitiis constat mihi ad prosperum huius magni negotii eventum e-mum cardinalem protectorem¹² Regni nostri, tum d-um Roccatani¹³ ac etiam d-um de Rossi¹⁴ plurimum sua auctoritate, sollertia, activitate et laboribus contribuisse. Suscipiant propterea Celsitudines et Excellentiae V-rae R-mae non aegro, sed magis benigno animo, meam intimam pro iusto et aequo insinuationem et recommendationem, quatenus pro condigno et congruo de proportionata gratificatione tam e-mo cardinali protectori, quam dominis Roccatani et de Rossi mutuo consulere et decidere dignentur, ad quem effectum et ego pro rata mea libenter me contributurum declaro et offero.

Occurrit mihi praeterea recommendare Celsitudinibus et Excellentissimis V-ris R-mis ill-em m-cum Poniński¹⁵ capitaneum Ostressoviensem^a, iam ad obeundum munus ablegationis ad S. Sedem ex Senatus consilio in materiis statum nostrum ecclesiasticum respicientibus designatum, qui cum accingendo se huic itineri plurimas eo fine, sibi minime profuturas, fecerit impensas. Dignus est propterea, ut Celsitudines et Excellentiae V-rae R-mae, quorum nutibus libenter sese obtulerat, reddant se memores eundemque s-ae regiae maiestati specialiter recommendent, ut de pane bene merentium ipsi provideat et iustitiae distributivae ex aliqua illius ad maiorem gradum in Republica, in Senatu vel inter Regni officiales promotione participem reddere gratiose dignetur.

Ad extremum, ut illis, qui nomine meo e medio capituli istius metropolitanae ecclesiae meae delegati Celsitudinibus V-ris Ex-mis et R-mis humillima praesentabunt obsequia aurem benignam praebere, eosque suis sapientissimis consiliis interesse et particulari gratia sua illos prosequi dignentur, enixissimas interpono preces et cum demississima veneratione permaneo — Celsissimarum Excellentissimarum et Reverendissimarum Dominationum Vestrarum addictissimus frater et obsequentissimus servus Venceslaus Hieronymus Sierakowski¹⁶ archiepiscopus Leopoliensis. Die 3 8-bris 1762-do Leopoli.

^a Ostrzcensem or.

¹¹ O rozciągnięcie bulli pap. Leona X z 1513 r. na wszystkie diecezje Kolegium Biskupów zabiegano w Rzymie już kilka razy, ostatnio w dok. 6.

¹² Kardynał biskup Giov. Albani — zob. dok. 2, przyp. 8.

¹³ Alessandro Roccatani, agent Polski w Rzymie — zob. dok. 4, przyp. 1.

¹⁴ De Rossi, agent Polski w Rzymie, bliżej nie znany.

¹⁵ Adam Poniński h. Łódzia, wtedy starosta ostrzeszowski.

¹⁶ W.H. Sierakowski h. Ogończyk, arcybiskup lwowski w l. 1760—1780.

11

Odpowiedź biskupa krakowskiego K.I. Sołtyka na ankietę prymasa W.A. Łubieńskiego dotyczącą aktualnych spraw Kościoła w Polsce, rozesłaną ordynariuszom diecezjalnym, przynajmniej trzem wybranym.

Warszawa, 3 listopada 1762

(Na podstawie zachowanej dokumentacji można mniemać, że prymas zapytywał o zdanie tylko trzech ordynariuszy głównych diecezji w kraju: archidiecezji lwowskiej oraz biskupstw krakowskiego i wrocławskiego, jednocześnie osób szanowanych w gronie Episkopatu. Wypowiedź abpa Sierakowskiego (dok. 10), nie posiadająca numerowanych punktów, z trudem może być uznana za należącą do tej serii akt. Odpowiedź bpa Sołtyka, bogata w treść i nasyciona duchem gorliwości, ocalała w aktach w całości. Wypowiedź bpa Dembowskiego (dok. 12) zachowała się w dwóch trzecich częściach).— Książę biskup krakowski Kajetan Ignacy Sołtyk na pytania prymasa, nazywane przez siebie propozycjami, których nie znam (a musiało ich być 16, skoro tyleż jest w nin. dokumencie odpowiedzi), po wyrażeniu swego uznania dla wysiłków abpa Łubieńskiego, oznajmia następująco: 1) jest on za urządzaniem stałych konferencji biskupich, które najlepiej niechby się odbywały z okazji zwoływania sejmów, tj. mniej więcej co dwa lata; 2) z obrad tych, dla wielu pożytków, muszą być sporządzane oddzielne akta, prowadzone przez własnego kanclerza Kolegium; 3) w konferencjach tych powinni brać udział wszyscy ordynariusze diecezjalni, a gdyby który nie mógł przybyć, przysła swoich delegatów; 4) uchwały zjazdów wprawdzie nie posiadają sankcji statutów nie odbywanych w Polsce synodów prowincjonalnych, jednak należy do tego dążyć, żeby cieszyły się zblizoną do tamtych powagą; 5) odnośnie obrad uczestników obowiązuje sekret; 6) najlepiej więc prymas powinien przypomnieć się ojcu św. w sprawie uzyskania odpowiedzi na ostatnie pismo Episkopatu (dok. 8); 7) trzeba również prosić papieża o stałe pozwolenie na uiszczanie przez duchowieństwo kontrybucji na potrzeby państwa; 8) autor tej wypowiedzi podaje też sposób przymuszenia zakonników do tychże podatków; 9) należy jeszcze napisać do ojca św. podsuwając mu szczegółowe punkty treści zatwierdzanych dawnych bulli konkordatowych, względnie redagowanej nowej; 10) bp Sołtyk opowiada się za przystąpieniem do akcji nad podniesieniem stanu kaznodziejstwa; 11) trzeba również prosić Rzym o stałe zezwolenie dla biskupów na powoływanie egzaminatorów prosydonalnych; 12) respondent przyłącza się do ogólnej krytyki aktualnego położenia w zakonach; 13) sprawa honorarium dla pośła Ponińskiego

udającego się do stolicy chrześcijaństwa; 14) wysokość upominków dla dygnitarzy i agentów w Rzymie; 15) wykaz opłat poszczególnych diecezji na potrzeby rzymskie sporządzony przez Sołtyka; 16) różne propozycje i informacje, z których najświeższa dotyczy faktu zatwierdzenia przez pap. Klemensa XIII bulli konkordatowych Leona X z 1519 i Klemensa VII z 1525 r.— *Elaborat kończy się ponownym uznaniem dla Prymasa i zachęceniem go do dalszej owocnej pracy.*

Or. Gniezno, AAG, sygn. B-85: *Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 24—27. Nagł.: Votum na propozycyje... jak poniżej w publikacji dokumentu.*

Votum na propozycyje od Jaśnie Oświeconego Księcia Jegomości Prymasa¹, podane in Consilio Episcoporum die 3-tia 9-bris 1762 celebrato, powiedziane.

Nizeli przystąpię do propozycyi podanych nam ad deliberandum et resolvendum na terazniejszym Collegii Episcoporum zniściu się, sprawiedliwe W. Książęcej M. wprzód uczynić powinienem dzięki, że pro magnitudine gorliwości swojej z[e] stolicy pier[w]szeństwa hierarchii Kościoła polskiego, którą wysokością zasług osiadłeś, wielkością dzieł chwalebnych utrzymywaść nie przestajesz. Wzywasz nas W. Książęca M. opatrnie i przezornie do wspólnego naradzenia się, wydajesz nowym wynalazkiem propozycyje poprzedzające nasze złączenie się i zjednoczenie, a tym samym gościniec i tor podajesz, który trzymać mamy przy terazniejszych obradach. Te myśli W. Książęcej M. są oczywistym dowodem, że troskliwe są Jego starania, ut bene sit Ecclesiae nostrae, za co ja dziękując zdaniem moim usilnie upraszam, aby wydawanie podobnym sposobem propozycyi zawsze w przyszłych czasach zachowane bywało. Znając zaś gorliwość dla utrzymania religii i prawa, doskonałość w radzie, jednomyślność dla powszechnego dobra wszystkich JJ. WW. M. Panów, których winnym czczę uszanowaniem, mogę bezpiecznie pomysłny obradom naszym obiecywać skutek, za błogosławieństwem i łaską Boską, która pewnie jest z nami według oświadczenia Chrystusowego: *Ubicumque congregati fuerint in nomine meo*². Nie na inny bowiem koniec zgromadził nas tu Książę Jmć Prymas tylko, abyśmy prawa Boskie i Kościoła świętego zachowywali, wyszłe z kluby przywrócili i dobry między nami uczynili porządek, abyśmy nim i jednomyślnością naszą utrzymywali powagę stanu naszego, praw i swobód naszych tak a S. Sede, jako et per constitutiones Regni nadane dostojęństwo. A teraz na podane nam propozycyje wyrażam zdanie moje.

1-mo. Rada o dobro publiczne im częstsza, tym pożyteczniejsza, prę-

¹ Władystawa Aleksandra Łubieńskiego.

² *Sw. Mateusz XVIII, 20.*

dziej albowiem i wcześniej zabieży wślizgającym się i w najporządniejszej hierarchie niegodziwościom, przeszłe poprawi, przyszłym zabieży. Ale ani sposobność rozległości rządów naszych pozwala zbyt częstego zjednoczenia się, ani potrzeby tak publiczne ojczyzny, jako też i osobiste nas wszystkich, każdego w swojej diecezyi, nie pozwalają, abyśmy w każdym czasie wolni, łatwi i sposobni byli zgromadzić się. A zatem moim zdaniem przestaję na tym, w czym wielką łatwość i sposobność upatruję, aby Consilia Episcoporum bywały tylko podczas sejmów ordynaryjnych i ekstraordinaryjnych³, których usilnie nam wszystkim zawsze pilnować potrzeba, ne aliquid statuator contra et ne sero medicina paretur.

2-do. Kto cofnie pamięci in retroacta saecula, w których praedecessores nostri concilia provincialia⁴ składali, i przypatrzy się optimo na ten czas Kościoła naszego regimini, kto się zastanowi nad rządem innych Kościołów, na przykład francuskiego, przyznać koniecznie musi, że Rady Biskupie nie powinny razem z[e] słowami na powietrzu ginać, bo tak żadnego skutku uczynić nie mogą, ale powinna jakaś ich zostawać się pamiętka, którą inaczej nie może posteritati transmitti, tylko per acta publica. Za czym, aby Rady nasze podobnie in specialia acta konotowane były, za jak najpotrzebniejszą rzecz przyznaję, bo przecię te następców naszych et seram posteritatem informować będą, żeśmy nie byli idola urzędów naszych, i że nie mogąc dla okoliczności wieku⁵ składać consilia provincialia, przynajmniej innym sposobem radziliśmy de Ecclesia nostra, ad quam regendam nos Spiritus Sanctus posuit. I prócz innych ex huiusmodi actis pożytków ten też będzie niemały, że w nich historiam lat naszych następcom zostawimy. Wybranie pisarza czyli kanclerza do zapisywania actorum in Consiliis nostris w rękach W. Książęcej M. zostawuję tak jednak, aby o wybraniu jego W. Książęca M. wprzód całe Collegium uwiadomił, pochwały lub zarzuty cierpliwie wysłuchał, zalecenia od nas kompromincjonalnych biskupów inszej na przykład osoby o tenże urząd proszącej łaskawie przyjął, wzgląd wzięwszy na większość zalecających głosów. I tenże wybrany do zapisywania decyzji Rad naszych, aby miał praescriptam iuramenti formam nie tylko de secreto servando, ale też de fidei connotatione conclusorum et exacta conservatione actorum etc. Jako zaś te akta powinny według zdania mego zostawać u Księcia J. Mci Prymasa, a post sera eius fata u successora jego, tak i subiectum na kanclerza należałoby, aby było wybrane z godnych Książęcia Jmci Prymasa prałatów. Wszystkie bowiem kores-

³ Przeciętnie co 2 lata.

⁴ Ostatni synod prowincjonalny odbył się w Warszawie w 1643 r.

⁵ Biskupi XVIII stulecia pewnie wyolbrzymiali powody, dla których nie mogli przeprowadzić synodów prowincjonalnych.

pondencyje i skrypta w różnych okolicznościach, czyli to *ex Curia Romana*, czyli od Dworu naszego, czyli od którego pana najpryncypalnie opierają się o Księcia Jmci Prymasa, a przeto kanclerz aktów naszych *ad latus eius* będący odkładać będzie oneż *ad acta et futurum nostri Consilium* informować będzie. A że *dignus mercenarius mercede sua*, a nie mając kasy nie mamy co wyznaczyć pensyi temuż kanclerzowi, więc przyrzeczony mu być powinien wzgląd, iż do zdarzających się promocyi czyli w diecezjach naszych, czyli u Dworu za naszą rekomendacją być powinien pierwszy.

3-tio. Nic przyzwoitszego, abyśmy wszyscy biskupi znajdowali się in *Consiliis Episcoporum*, ile pod te czasy, jako wyżej powiedziałem, sejmów ordynaryjnych i ekstraordynaryjnych zgromadzające się. Więcej bowiem oczów, więcej widzi i każdy biskup dokładniej opowiedzieć potrafi żądze diecezji swojej. I jako obowiązani byliśmy i jesteśmy zjeżdżać się na synody prowincjonalne⁶, których złożenie teraz dla wielu względów odwlec i odłożyć potrzeba. Więc gdy ten sposób wynaleźli poprzednicy nasi⁷ radzić o kościołach swoich w powszechności i generalności, o całej hierarchii polskiej in *Consiliis Episcoporum*, jestem tego zdania żeśmy się wszyscy znajdować powinni. A że to rzecz jest trudna a ledwie niepodobna, abyśmy wszyscy się zjechali, gdy który z nas nie będzie być mógł, niech pośle delegatów *ex capitulo bene instructos de statu diecezji sui seu delegantis*, aby mogli *desideria sui lociordinarii adaequate exponere* i *Consilii conclusa jemu deferre*.

4-to. Wiem, że tak synody prowincjonalne, jako i diecezjalne póty *vim legis perpetuae* nie mają, póki nie są *per S. Sedem* aprobowane, chyba *contrarium sentiendo* inszych państw diecezji *exemplum imitando*⁸, do czego my w skromności naszej *erga S. Sedem* utrzymując się nie przystępujemy. Ale niech nasze *decisiones Consiliorum* mają *vim legis provisionalis*, póki te synody *provincialibus vel dioecesimalibus non constituentur* i póki też same synody *auctoritate S. Sedis non confirmabuntur*. Tymczasem *nostrae iurisdictionis erit* utrzymywać w diecezjach naszych to, co postanowimy, obstawać przy tym w Rzymie i wszędzie generalnie wszystkim, co wszystkim nam się postanowić podobalo. Względ będzie miał i Rzym na nasze *conclusa*, gdy będzie wiedział, że mają porządny sposób radzenia i utrzymywania Rad swoich jednomyślność.

5-to. Na obradach naszych często się zdarzają materie sekret koniecznie wyciągające. Ja sam tego świadkiem jestem, że bywały, a nie by-

⁶ Por. przyp. 5.

⁷ Wypowiedź Sołtyka pozwala odnieść początek nin. zjazdów biskupich do pierwszych lat XVIII w.

⁸ Np. gallikański episkopat francuski.

wały dotrzymane. Dlaczego sędzę pro constitutivo essentiali formae consultandi, ażebyśmy przed każdym zaczęciem Rady obowiązali się takową krótką rotą. Tacto pectore obowiązuję się dotrzymać sekretu tractandorum in praesenti Consilio. Co, jeżeli się zdawać będzie upraszam, abyśmy zaraz od tego zaczęli. In casu zaś, żeby kto immemor vinculi sekretu ten wydał, jeżeli to będzie reverendissimus comprovincialis, życzyłbym hunc na niego extendere rigorem, aby carentia stalli pro una vice in Congressu nostro był ukarany, jeżeli zaś będzie ex inferioribus interessentibus, tedy przeciwko takowemu suus r-mus ordinarius procedet.

6-to. List z przeszłego Kongresu do ojca świętego pisany⁹ wiele bardzo materyi nagłej i koniecznie rezolucyi potrzebujących wyciągał. Przeto upraszam W. Książęcej Mci, abyś powtórnie ekspostulować ojca św. o dokładny i dostateczny respons raczył.

7-mo. Nic się bardziej dobremu zdaniu nie sprzeciwia, jako to że my musimy częsty otrzymywać konsens ojców św. nie bez ekspensy do płacenia kontrybucyi, od której się uwolnić w naszej mocy nie jest. Przeto należy koniecznie ojca św. upraszać, ażeby ten konsens raczył dać nie na pięć lat, jak przeszły, ale ad arbitrium sui, które to arbitrium trwać powinno póty, póki non revocabitur per concedentem vel succedentem pontificem. A kiedy my biskupi tu w Polsce postrzeżemy, że będziemy mogli to jarzmo podatkowania, contrarium immunitati ecclesiasticae, zrzucić z siebie, potrafiemy wcześniej i przezornie przestrzec S. Sedem, ut revocet facultatem concessam ad arbitrium. A tak nie będziemy przyciśnieni dwojako: wypłacać podatki i opłacać się w Rzymie za pozwolenie płacenia onychże, którego uniknąć nie możemy.

8-vo. Sposób, którym regulares adigi mają do płacenia cum clero kontrybucyi, ten mi się zdaje najprzyzwoitszy, żebyśmy na niniejszym Kongresie uknowali laudum, ażeby każdy r-mus comprovincialis vigore brevis ojca św. przypozwał do sądów swych regulares, dyspartyment quantitatis exsolvendae na nich włożył, i servato processu do wypłacenia przymusił. A in casu contraventionis, których żeby całe nasze Collegium unitim traktowało, cum r-mo nuntio, ażeby on auctoritatem S. Sedis serio interponat do pociągnięcia regulares in terminos dicti brevis.

9-no. Należy się podziękować ojcu św. za to oświadczenie inculcandae observantiae concordatorum, które in brevi¹⁰ do W. Książęcej Mci adresowane uczynił. Ale oraz proszę W. Książęcej Mci, żebyś mu dziękując usilnie dopraszał się decretum per bullam do trybunałów rzymskich dy-

⁹ Zob. dokument 8.

¹⁰ Bullarii Romani continuatio, t. 2, Romae 1837, nr 302, s. 296 (brewe z 4 września 1762 r. do prymasa Łubieńskiego).

rygowanego, seriam et inviolabilem perpetuo observationem konkordatów naszych im nakazującego, oraz drugiej bulli podług przyrzeczenia swego pozwalającej nam, aby in omnibus cathedralibus mogła practicari in perpetuum electio archidiaconorum, tudzież asekurującej nas, że nikomu w Rzymie canonicatus aut aliquod beneficium, ani retencyja dana nie będzie absque attestato ordinarii, w którego diecezyi, co de novo bierze i ten, który się o retencyją stara i o beneficzyja¹¹. Jako też i o to upraszam, aby w liście W. Księżęcej Mci, mającym być ekspediowanym nomine Collegii nostri, usilnie upraszać, aby w tejsze nowej bulli było potwierdzenie bulli Pawła III papieża¹², którą pozwolił episcopis liberam collationem canonicatum doctoralium, która to bulla znajduje się in Corpore constitutionum provincialium¹³ fol. 157, quae incipit: Cunctis orbis, ad instantiam króla Zygmunta¹⁴ i wielkiej pamięci antecesora W. Księżęcej Mci Jana Łaskiego¹⁵, której to bulli copiam legalisatam przez nuncyjusza życzę inserere w liście do ojca św.

10-mo. Nic sprawiedliwszego nad to, jako żeby nam ojciec św. dał potestatem restringendi numerum praedicatorum oraz i approbandi, ut praevio rigoroso examine, gdyż i słowo Boskie suae restitueretur dignitati et auctoritati, i umknęłaby się materia śmiechu i zgorzenia, którą częstokroć prawie insanae praedicationes rodzą. Przeto wielce proszę W. Księżęcej Mci, ażeby ten punkt cum maxima energia sanctissimo był przełożony. Wiemy z Koncylium Trydenckiego¹⁶, że nam się prezentować powinni mający kazać, i z bulli, quae incipit: Inscrutabili¹⁷ Grzegorza XV¹⁸ nie tylko in Bullario Magno, ale i ad calcem Constitutionum provincialium znajdujące się, że w swych nawet kościołach zakonnicy non obtenta benedictione aut contradicente episcopo kazać nie mogą. Ale na tym nie dosyć; to jest rzecz potrzebna, ut nullus audeat praedicare, nisi examinatus et, ut restringatur numerus praedicatorum w wielkich i małych miastach. Chrystus Pan do nawrócenia świata dwunastu tylko kaznodziejów rozesłał, ale wprzód trzy lata w szkole Jego uczonych i doświadczonych.

11-mo. Facultatem constituendi examinatores prosynodales, którzy

¹¹ Episkopat o te i podobne sprawy już kilkakrotnie prosił papieża, głównie w dok. 1—2, 6.

¹² Paweł III (Aless. Farnese), papież w latach 1534—1549.

¹³ Por. dok. 2, przyp. 4: Constitutiones synodorum, s. 156—165.

¹⁴ Zygmunt I (Stary), król Polski w l. 1506—1548.

¹⁵ Jan Łaski h. Korab, arcybiskup gnieźnieński i prymas w l. 1510—1531.

¹⁶ Sobór Trydencki obradował w l. 1545—1563.

¹⁷ Bullarum amplissima collectio, t. 5, pars 5, Romae 1756, nr 51, s. 1—4.— Por. dok. 2, przyp. 4: Constitutiones synodorum, w aktach synodu abpa Wężyka z 1628 r., s. nlb. 89—94.

¹⁸ Grzegorz XV (Aless. Ludovici), papież w l. 1621—1623.

de validitate concursuum są potrzebni, upraszam W. Książęcej Mci, abyś się dopomniął w liście swoim, aby nam dana była póty, póki każdemu z nas nie zdarzy się sposobność instituere synodum dioecesanam¹⁹. Nie tak bowiem jest łatwo convocare nam synody porządnie mające się odprawić jak Rzym rozumie, bo z tych nowe mogłyby powstać dissensiones inter statum et statum. Nam zaś nimis grave est co rok starać się o nie, co ja za ledwie, i to per summam gratiam na dwie lecie otrzymałem. In messem alienam non mitto falcem, ale z doświadczenia wiem, że wielu nas jest, że się o te facultates nie staramy. Concursus institui-mus, skąd następnie nullitas actus. A ekskuzować nas nie może ignorantia legis, bo ta w nas non praesupponitur. A za czym consulendo commoditati nas wszystkich, proszę dopominać się, abyśmy mieli moc postanowienia examinatores prosynodales póty, póki ręka Boska nas nie wesprze, abyśmy je konwokowali.

12-mo. Regulares wielką plamę czynią Kościołowi naszemu wykraczając w tym wszystkim, co propozycja od W. Książęcej Mci podana wyraża. Przeto i w tej mierze urgentissime prosić potrzeba ojca św., żeby nam dał jaki sposób ukrócenia ich i wprawienia w kluby, w których być powinni.

13-tio. JMé pan szambelan Poniński²⁰ starosta ostrzeszowski^a, motu et sollicitudine Consilii Episcoporum per Senatus consilium naznaczony na legacją do Rzymu, aby szkód poniesionych w nabywaniu złota za monetę, obszernie osobliwym memoriałem przez niego podanym wyeksplikowanych, miał nadgrode, rzecz słuszna i sprawiedliwa. Co zważając, jako też długie jego oczekiwanie tu w Warszawie na ekspedycją z kancelaryi, korę i insze ekspensy na przygotowanie się na tę funkcją, sędzę, aby z kolekty uczynionej wyliczone były temuż jmci panu staroście złoty pol. 15.000.

14-to. Eminentissimus cardinalis protector, jaką mieć ma gratificationem in quantitate et qualitate, jako też kardynał jmé prodarius, kardynał secretarius Status, jmé ks. nuncyjusz, audytor jego, Roccatani i de Rossi²¹, łatwo się cum pluralitate zgodzę, którą, gdy postanowimy, pomiarkujemy, czyli umówiona według taksy na przeszłym zejściu się naszym wystarczy suma, jeżeli zaś nie obmyślić nam potrzeba i ułożyć, ile kto ma przydać i jak nie wypłacone wyliczyć sumy.

15-to. Przyłączam rachunek wybranych od W. Książęcej Mci i jj. ww. ichmć księży biskupów pieniędzy. Podaję i tych, którzy jeszcze

^a Ostrski or.

¹⁹ Wymieniono kompleks przyczyn utrudniających zwoływanie synodów.

²⁰ Zob. dok. 10, przyp. 15.

²¹ Większość wymienionych tu dygmitarzy i agentów objaśniono w poprzednich dokumentach.

contribuere mają. Wyrażam i tych, którzy nic dać nie chcą. Podaję i projekt, siła by komu dać z tych, których wyżej mianowałem.

Kontrybucyja jj. oo. jj. ww. ichmć księży biskupów na ekspensa rzymskie:

książę jmc prymas ²²	4.000 złotych ^b
książę biskup krakowski	6.000 „
jmc ks. biskup kujawski	3.000 „
książę biskup poznański	2.000 „
jmc ks. biskup wileński ²³	2.000 „
jmc ks. biskup płocki	2.000 „
jmc ks. biskup łucki	1.000 „
jmc ks. biskup przemyski	1.500 „
jmc ks. biskup chełmiński	1.500 „
jmc ks. biskup kamieniecki	1.000 „
jmc ks. biskup inflancki	400 „
	[efficiet] 24.400 złotych.

Mający contribuere:

jmc ks. arcybiskup lwowski	1.000 złotych
jmc ks. biskup wileński ²⁴	2.000 „
jmc ks. biskup żmudzki	1.000 „
jmc ks. biskup kijowski ²⁵	600 „
	efficiet 29.000 złotych.

Do tej składki, żebyśmy drugą złożyli, ale tylko per medium przeszedł,

efficiet 14.500 złotych.

Efficiet 43.500 złotych.

książę jmc biskup warmiński,

jmc ks. biskup chełmiński ²⁶.

Ekspensa na wyżej wyrażoną perceptę:

jmc panu staroście ostrzeszowskiemu ^c		15.000 złotych ^d
kardynałowi protektorowi	300 dukatów ²⁷ [tj.]	5.400 „
kardynałowi datariuszowi	300 „ „	5.400 „
kardynałowi secretario Status	300 „ „	5.400 „

^b Złote or.

^c Ostrskiemu or.

^d Złote or.

²² objaśnienia odnoszące się do biskupów znajdują się w dok. 7.

²³ Ignacy Jakub Massalski, książę h. własnego, dr prawa, biskup od 1762 r.

²⁴ Biskupa wileńskiego umieszczono w nin. tabeli dwukrotnie.

²⁵ W zestawieniu tym opuszczono biskupa smoleńskiego, praktycznie nie mającego diecezji (dochodów).

²⁶ Ordynariuszom warmińskiemu i chełmińskiemu nie oznaczono taksy.

²⁷ Dukat albo czerwony złoty (czerwieniec), moneta najczęściej węgierska, oznaczona w dokumencie przez #.

jmcj ks. nuncyuszowi	200	„	„	3.600	„
jmcj ks. audytorowi nuncyjatorskiemu	100	„	„	1.800	„
jpu Roccatanemu	150	„	„	2.700	„
jpu Ross[i]emu	100 dukatów	[tj.]		1.800	„
				Efficit 41.100 złotych.	
				Ad complementum perceptae zostaje 2.400 złotych.	
				[Efficit] 43.500 złotych.	

Która residuitas potrzebna i nie wiem, czyli wystarczy w Dataryi ab expeditione duplicium bullarum. Więc pro omni eventu można tylko kardynałom dać po 250 dukatów, co uczyni le conte ronde po 500 skudów²⁸. Punktualna solucyja bez naprzykrzenia się mego. W złocie, aby można in paratis posłać, i bez straty mojej, którą ponoszę najwięcej contribuendo i najwięcej pracy i narażania się mający²⁹.

16-to. Gdy już na propozycyje od J.O. W. Książęcej Mci podane wyjawilem zdania moje in praesenti Consilio Jaśnie Wielmożnych Panów Dobrodziejów, teraz umyśliłem przelożyć J.O. W. Książęcej Mci [i] II. WW. M. PP. D. to, co sądzę, za rzecz jeszcze potrzebną i przyzwoitą do deliberowania.

Dekret Ziemstwa Warszawskiego pomnaża coraz większe zakłócenia i dyfidencyją inter status. Mnożą się in infinitum processa de evocatione, kondemnaty licznie otrzymują świeccy na naszych duchownych. Dekreta trybunalskie zdają się przychyłać do tegoż dekretu ziemskiego warszawskiego, gdy sądzących się księży naszych grzywnami karzą quasi pro evocatione. Dekret ten ziemski warszawski i cała ta sprawa status wzięła swój początek z processu konsystorza tutejszego warszawskiego. Jest teraz prezydentem Trybunału Koronnego jmcj ks. oficyjał warszawski³⁰. Rozumiałbym, aby podczas terażniejszego trybunału starać się i usiłować o skasowanie tegoż dekretu ziemskiego. I aby delegować z ichmę prałatów lub kanoników którego, aby ten interes cum omni activitate solicytował. Na ekspens w tej okoliczności wczesne obmyślenie potrzebne.

Od myt i cel płacenia tak na ziemi, jako i wodzie uwolnieni jesteśmy wszyscy duchowni, co oczywiście evincitur his legibus et rationibus, które skonotowałem, gdyż in casu sam byłem: że od drzewa, które spuszczałem do Gdańska z dóbr biskupstwa mego krakowskiego zapłacić musiałem. Zabiegając tej niesprawiedliwości radzę, jako to jest interes nas wszystkich, abyśmy się wszyscy razem starali, aby przynajmniej dekretu w Radomiu otrzymaniem tej ekstorsyi zabezpieczyć.

²⁸ Skud, moneta m.in. Państwa Kościelnego.

²⁹ Kajetan Sołtyk był więc głównym skarbnikiem Kolegium Biskupiego.

³⁰ Feliks Paweł Turski h. Rogala, dr ob. prawa.

Jego królewska mość pan nasz miłościwy³¹ dał nam dowód ojcowskiej protekcji, gdy w Rzymie za jego wdaniem się otrzymaliśmy integritatem concordatorum Leonis X et Clementis VII³². Więc upraszałbym J.O. W. Książęcą Mć D., abyś nomine Collegii nostri winne najjaśniejszemu panu złożył podziękowanie. A że Christus mittebat binos, tak i ja ochotę moją służenia W. Książęcej Mci do podziękowania j.k. mci chętnie ofiaruję.

Jmć ks. nuncyusz³³ i jmć pan graf Brühl³⁴ generał artylerji koronnej, jako wiele nam dopomagający in negotio concordatorum w Rzymie, merentur a Collegio nostro sprawiedliwe podziękowanie. Więc radzę W. Książęcej Mci, abyś ex Collegio nostro uprosił, którzy by to podziękowanie od nas jmci ks. nuncyuszowi i jmci panu grafowi Brühlowi oświadczyli.

Mamy ex Constitutionibus provincialibus³⁵ fol. 59 de abbatum electione, żeśmy posełać powinni, ad interessendum electionibus abbatum, ex gremio capitulorum nostrorum delegatos. To już z kluby swojej wypadło przez zaniedbanie antecesorów naszych utrzymywania tej prerogatywy. Ja zacząłem utrzymywać to prawo. I abym nie był sam, upraszam W. Książęcą Mć, abyś revificando hanc legem posełał delegatos ad electionem tak abbatum, jako też praepositorum regularium. Co aby i wszyscy JJ. WW. Ichmć Comprovinciales czynili, usilnie radzę. Jeżeli by zaś zakonnicy hac in parte przeciwnie utrzymywali się, wotum moje jest, abyśmy wszyscy jednomyślnie w Rzymie utrzymywali tę prerogatywę naszą jako constitutione provinciali et approbatione S. Sedis stwierdzoną.

Racz zatem W. Książęcą Mć, raczcie JJ. WW. MM. PP. consulere integritati praw, auctoritati dostojęństwa własnego i dobremu porządkowi. Chciejcie moje zdania in melius poprawić lub co z[e] swego przydać, urażać się nie będę. Weź W. Książęcą Mć za punkt wiecznej sławy, in remotissima saecula trwający, gdy sub Eius nomine et primatiali dignitate przyjdziemy do tak chwalebnych i porządných ustaw. Niech nam będzie przykładem w cudzych, chociaż absolutnych państwach, doskonale i niiby tym porządkiem według podanych propozycji rządzący się stan duchowny, osobliwie we Francji³⁶, przy prawach

³¹ August III (Sas), król Polski w l. 1733—1763.

³² Por. *Bullarii Romani continuatio*, t. 2, Romae 1837, nr 301, s. 295 (brewe z 4 września 1762 r. do króla Augusta III).

³³ Antonio Eugenio Visconti, arcybiskup efeski, nuncyusz w l. 1760—1767.

³⁴ Heinrich von Brühl, główny minister i doradca króla Augusta III.

³⁵ Por. dok. 2, przyp. 4: *Constitutiones synodorum*, s. 59—60.

³⁶ Autor wypowiedzi widziałby możliwość jakiegoś zastosowania gallikanizmu w Polsce.

swoich et Curiae Romanae i królowi swemu, chociaż absolutnemu. A za cóż my, równego charakteru biskupi, podobnymiż zaszczytami i nadto godnością senatorską, i kredytem po różnych województwach krewnych i przyjaciół zmocnieni, nie mamy podobnegoż dla całości naszej uczynić porządku? Ob quem finem invoco Supremum Numen, ut det Spiritum Consilii godnym JJ. WW. MM. Panów sentymentom. Kajetan Sołtyk³⁷ biskup krakowski, książę siewierski mpp.

12

Odpowiedź (przypuszczalnie) biskupa wrocławskiego A.S. Dembowskiego na pytania prymasa W.A. Łubińskiego, dotyczące aktualnych spraw Kościoła w Polsce.

Warszawa? 3 listopada 1762

(Niniejszą wypowiedź trzeba przypisać biskupowi kujawskiemu i pomorskiego Antoniemu Sebastianowi Dembowskiemu. Dowodzą tego zarówno podobieństwo jej pisma do charakteru ręki, która prowadziła akta wspomnianego na stolicy wrocławskiej, jak też wewnętrzne znamiona dokumentu. Z odpowiedzi tej bowiem widać doświadczenie Dembowskiego, jego rozagę, umiar w sądach i nawiązywanie do osobistej długoletniej pracy w kancelarii królewskiej Augusta II Sasa. Z ankiety tego hierarchy zachowało się 12 punktów (na 16 wszystkich). Trzynasta odpowiedź została zapowiedziana w kustoszu, ale na nim urywa się strona tekstu. Siłą rzeczy nie ma też oryginalnego podpisu respondenta).— Biskup Dembowski pytania prymasa nazywa artykułami, a ich poszczególne części punktami. Jego odpowiedzi streszczam po kolei: 1) mówi przeto, że konferencje biskupów mogą się odbywać nie tylko w czasie trwania sejmów, ale również w innych koniecznych dla Kościoła terminach; 2) akta z kongresów biskupich powinny być przechowywane w archiwum prymasowskim; 3) w kolokwiach Episkopatu powinni brać udział wszyscy ordynariusze, a gdyby który rzeczywiście nie mógł, niechby swoje opinie i dezyderaty przesłał korespondencyjnie lub za pośrednictwem delegatów z grona kapituły katedralnej; 4) konferencje biskupie nie powinny mieć sankcji artykułów synodalnych, ale zaleceń doradczych, i to nadających się diecezjom w zależności od potrzeb lokalnych; 5) uczestnicy zjazdów związani są odnośnie swoich obrad sekretem; 6) w przeciwieństwie do Sołtyka nie radzi prymasowi i biskupom obstawać w Rzy-

³⁷ Kajetan Ignacy Sołtyk h. własnego, dr prawa, biskup krakowski i książę siewierski.

mie za drobniejszymi przywilejami, skoro otrzymują zasadniczy w postaci potwierdzenia dawniejszych bulli konkordatowych; 7) Episkopat powinien przekonać papieża i jego kongregacje, że duchowieństwo polskie nadal musi uiszczać kontrybucje na rzecz państwa, z którego to ciężaru nie może się na razie uwolnić; 8) chodzi o to, ażeby wciągnąć do tej powinności także zakony; przy czym podsuwa myśl, aby prosić rząd o interwencję na ten temat w Rzymie; 9) jak najbardziej trzeba papieżowi podziękować za wydanie bulli confirmacyjnej konkordatów, ale jednocześnie czuwać, by jej oryginał nie odbiegał od tekstu przedstawionego w projekcie; 10) Dembowski również wypowiada się za obowiązkiem posiadania przez zakonników aprobaty biskupiej do głoszenia słowa Bożego, ale obawia się, że to wymaganie zniechęci znaczny procent z nich do niesienia pomocy kasnodziejstwu parafialnemu; 11) wypowiada się za możliwością mianowania egzaminatorów prosynodalnych przez biskupów, jednak wyraża opinię, że papież odmówi udzielenia ordynariuszom tej władzy, polecając im zwoływać synody diecezjalne i na nich kreować egzaminatorów; 12) respondent opowiada się za podniesieniem karności zakonnej w kraju, lecz przypuszcza, że ogólnikowe tylko narzekanie biskupów na tę bolączkę spowoduje zarządzenie rzymskie, domagające się urzędowych potwierdzeń zarzutów.

Or. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 13—14v. Nagł.: Responsum ad articulos... jak niżej w druku dokumentu.

Responsum ad articulos Celsissimi Primatis ¹, die 3 novembris 1762.

Ad 1^m. Cum non desint necessitatis cointelligentiae fraternae episcoporum, quinimmo oriantur novae pro temporum revolutione, opportunum censeo, ut Colloquia Episcoporum non modo sub celebratione comitiorum, sed etiam toties quoties Celsissimus Primas exigentiam videbit, celebrentur, aut saltem per viam correspondentiarum cum episcopis cultiventur.

Ad 2^m. Bonus ordo indigitat, ut acta et deliberationes Collegii Episcopalis, tum et desideria opportuna asserventur in archivo primatiali ad informationem futuram praesulum.

Ad 3^m. Convenit, ut reverendissimi episcopi assistant congressibus, in quibus tractatur de bono Ecclesiae. Ast, cum obligationes, ut resideant in dioecesibus suis, eosdem principaliter obstringant, dioeceses vero in hoc Regno sint multo dissitae, sufficere puto (nisi sit urgens necessitas), ut per correspondentias vel per deputatos ex canonicis cathedralibus sensum et desideria sua depromant.

Ad 4^m. Cum diversae sunt dioecesanorum ac dioeces[i]um convenien-

¹ Władysław Aleksander Łubieński (1759—1767).

tiae, diversas pariter resolutiones requirunt. Proinde id, quod in Colloquio Episcopali decerni potest provisionaliter ad certas dioeceses, aliae ad obligationem stringi nequeunt. Neque Colloquia Episcoporum vim legis synodalis habere possunt; habeant scilicet consilium, non mandatum.

Ad 5^m. Ut secretum servetur ab omnibus interessentibus in his, quae tractantur in Colloquiis Episcoporum, et opportunum et necesse iudico. Contra revelantes secreta capitula cathedralia indignant rigorem inter suos capitulares. Sed episcopi, detecta iniuria secreti, rigorem pro exigentia extendere possunt.

Ad 6^m. Consuetum est in Curia Romana difficiles dari resolutiones et, ubi ascribit lectum, minime ad resolutionem devenit. Et cum Celsitudo Sua Primatialis ex anteriori Congressu nostro detulerit iam Sanctae Sedi eas quaestiones, quae hoc puncto 6to continentur, et nihil in responsum obtinuerit, dubito ut etiamnum faciliorem Curiam habeat. Subsistit tamen iudicio meliori Cel-mi Primatis et R-morum Episcoporum, utrum expediat reiterare easdem quaestiones post obtentam scilicet prius maioris importantiae gratiam de concordatis. Ceterum, si S. Sedes silentio praetermittet allegata desideria, nihilominus obligationis episcoporum erit decretis ac praeiudicatis Romanis inniti quoties casus obvenerint, maxime cum inter quaestiones praetactas sunt etiam tales, quae synodis dioecesanis resolvuntur.

Ad 7^m. Iustum est precari s-mum patrem², ne nobis vitio vertat, quod obtemperando legibus Regni (quibus refragari minime possumus, ni militis violentiam patiamur) clerus Polonus assumpserit in se subsidium charitativum. Iam ad hanc quaestionem porrexi ill-mo d-o nuntio apostolico moderno³ narrationem, qualiter et quali impulsu in comitiis 1717 [anni] constricti fuerint episcopi cum clero suo ad solvendum hocce subsidium⁴ idque ex ratione status nostri. Hanc narrationem depono ad manus Cel-mi Primatis⁵.

Ad 8^m. Quoad regulares, qui refragantur contribuere cum clero saeculari, et hac de causa fecerunt recursum Romam et ad ill-mum d-um nuntium, annotavi pariter in narratione mea rationes et motiva. Haec suppetere poterunt ceu rationes status, si Celsitudini Suae videbitur allegare in epistola sua ad S. Sedem.

Ad 9^m. Quod in hoc puncto continetur, iustum censeo per omnia

² Klemens XIII (Carlo Rezzonico), papież w latach 1758—1769.

³ Antonio Eugenio Visconti (1760—1767).

⁴ Dembowski przypomina sobie, jako były urzędnik królewski, ów nacisk na stan duchowny w 1717 r.

⁵ Tej noty historycznej nie napotkałem w archiwach kościelnych Gniezna, Łowicza i Warszawy.

tam gratias agere s-mo patri pro appromissa bulla confirmatoria concordatorum, quam et supplicare pro extendendis privilegiis electionum ad omnes alias cathedras. Et prout vidi in proiecto Romano transmissio, qualiter sanctissimus in pede concordatorum Leonis X⁶ et Clementis VII⁷ (cum expressa eorum mentione) nobis appromittat bullam suam, ita optandum est, ne quid detruncetur.

Ad 10^m. Et hoc punctum censeo opportunum, vel maxime quoad approbationem concionatorum. Sed hoc utique sine disquisitione muneris est episcopalis, tum et religiosae observantiae erga suos lociordinarios. Sed obici potest, quod rectores ecclesiarum invitant pro concionibus religiosos, maxime in sollemnioribus ecclesiae suae festis. Etsi religiosi recurrere semper deberent pro facultatibus, abstergerentur prorsus in adiuvandis parochis.

Ad 11^m. Hoc quoque punctum censeo iustum. Sed Curia Romana respondit et urget, ut in synodo dioecesana eligantur examinatores synodales. Et tum pro prosynodalibus recurrere necesse non habebimus. Ita mihi Curia Romana rescripsit.

Ad 12^m. In hoc casu requiret fortasse Curia Romana specificas delationes tantorum abusum. Nihilominus censeo congruum, ut quaerela haec deferatur S. Sedi et remedium postuletur.

13

Odpowiedź nuncjusza A.E. Visconti na 3 dezyderaty (interpelacje) Kolegium Biskupów.

Warszawa, 19 listopada 1762

Nuncjusz apostolski w Polsce Antonio Eugenio Visconti odpowiada (na piśmie, lecz przez pośrednika) Kolegium Biskupiemu na 3 dezyderaty (interpelacje), których tekstu nie znamy, przedstawione mu pewnie po obradach Episkopatu w pierwszym tygodniu wspomnianego miesiąca:

Na dezyderat pierwszy odpowiada, że gotów jest wprowadzić w czyn na obszarze państwa polskiego ewentualne nowe zarządzenie papieskie, pozwalające unitom przechodzić na obrządek rzymskokatolicki, jeżeli biskupi własną powagą i siłą uzyskają takie prawo.

W związku z drugą interpelacją informuje, że idąc na rękę Episkopatowi już od przeszło roku nie wykonuje wyroku Kongregacji, wydanego w odpowiedzi na rekurs zakonników premonstratenckich z Heb-

⁶ Leon X (Giov. Medici), papież w l. 1513—1521.

⁷ Klemens VII (Giul. Medici), papież w l. 1523—1534.

dowa (w diec. krakowskiej) przeciwko tamtejszemu opatowi komendataryjnemu w kwestii niesprawiedliwego podziału dochodów pomiędzy obydwie strony. W następstwie tego nadal utrzymuje się status quo.

Na trzecie zapytanie, głównie w sprawach majątkowych i zakonnych, wyraża opinię, że właściwie to nie wiadomo, co jeszcze obowiązuje z konstytucji dotychczasowych synodów polskich, po stosowanej w wielu wypadkach długo trwającej odmiennej praktyce i w okresie aktualnej zamiany konkordatów. (Mogła to być nawet aluzja do reedycji w 1761 r., staraniem abpa Łubieńskiego, statutów synodalnych (tzw. Zbioru Wężyka), w owym czasie w większości przestarzałych).

Or. (ale Kierskiego, nie nuncjusza, którego stosunki z Kolegium Biskupów były wtedy chłodne), Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 31—31v. Nagł.: Responsum — nuntii apostolici... jak poniżej w publikacji dokumentu.

Responsum ex-mi ill-mi et r-mi d-i nuntii apostolici¹ ad desideria a Sacro Collegio cel-morum ex-morum et ill-morum Episcoporum per nos infra subscriptos delegatos² porrecta anno 1762, die 19 novembris.

Ad 1-mum. Licetsi bulla³ Urbani VIII⁴ facultatem dederit personis Graeco-unitis ad ritum Latinum transeundi, attamen posteriori tempore emanarunt nonnullae in contrarium. Serenissimus etiam rex⁵ ante sex plus minus menses ad supplicem expostulationem episcoporum Ruthenorum, per unum ex Collegio sui ad s.r. maiestatem delegatum, direxit litteras Romam remittendo hoc negotium ad dispositionem plenariam s-mi papae feliciter moderni⁶. Nihilominus poterit, si velit, S. Collegium Ill-morum Episcoporum supplicare S. Sedi pro obtinenda, ut praemissum est, facultate. Quae, si concedatur, ex-mus nuntius illam ad executionem se promisit deducere.

Ad 2-dum. Monachi Hebdoviensis⁷ monasterii iuste videntur recursum fecisse ad S. Sedem pro melioratione obtinenda tertiae partis⁸ in proventibus per aliquam pensionem de bonis pro abbate commendatario

¹ Antonio Eugenio Visconti abp efeski, nuncjusz w latach 1760—1767.

² Pod dokumentem podpisany jest tylko jeden delegat (Kierski).

³ Bullarum amplissima collectio, t. 5, pars 5, Romae 1756 na s. 117—425 (pierwsze lata pontyfikatu Urbana VIII) nie zawiera tego dokumentu (z 7 lutego 1624 r.).

⁴ Urban VIII (Maffeo Barberini), papież w l. 1623—1644.

⁵ August III Sas, król Polski w l. 1733—1763.

⁶ Klemens XIII (Carlo Rezzonico), papież w l. 1758—1769.

⁷ Opactwo Premonstratensów (Norbertanów) w Hebdowie (diec. krakowska).

⁸ Od pocz. XVII w. ustalił się w Polsce zły zwyczaj, na mocy którego opaci korzystali aż z 2/3 części majątku zakonnego, natomiast na utrzymanie znacznej liczby zakonników i nieruchomości pozostawiono tylko 1/3 całości.

exdivisis ex ratione, cum se exposit senserint laesos circa eandem exdivisionem factam per commissarios ser-mi regis et S. Nuntiaturae in fundum assignatos. Ceterum non intrando in cognitionem iudicati S. Congregationis ex-mus nuntius asserit se solummodo exsecutorem esse dicti decreti in Consistorio eiusdem Congregationis inter monachos et commendatarium lati. Cuius exsecutionem ultra unum annum se distulisse asserebat, ut hoc interstitio temporis pars gravatam se sentiens aliquid in contrarium contra monachos potuisse agere. Quod, cum hucusque neglexisset, declarat se tamen ex-mus nuntius motivo captandi sibi benevolentiam S. Collegii Ill-morum Episcoporum ad aliquod adhuc tempus differre, ut sibi commendatarius tantisper provideat. Interim porrigenda est illi in scripto forma dilationis subscribendae. Ordinare autem ad alios abbates sive priores claustrales, ut respectivas exdivisiones observent, non appromisit ob rationes superius expressas. Nimirum, quodsi in exdivisione tertiae partis monachi per commissarios superius dictos se senserint laesos, de melioratione eiusdem, si voluerint, agere possunt.

Ad 3-tium. Constitutiones synodales per S. Sedem approbatae videntur per contrariam diu praxim abolitae, eo magis moderno tempore, cum iam post stabilita concordata alia subsecuta fuerit dispositio ratione bonorum et monachorum. Interim, si placuerit, poterit recursus fieri per Ex-mos Episcopos pro obtinenda hac in parte finali resolutione. Iosephus Kierski⁹ e-pus Bolinensis, ser-mi regis secretarius mp.

14

Prymas W.A. Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, do papieża Klemensa XIII.

Warszawa? w listopadzie 1762

Prymas Łubieński, w imieniu swoim i Kolegium Biskupów, obradujących na początku listopada w stolicy, wyraża unizone dzięki papieżowi Klemensowi XIII za brewe z 4 września tr., powiadamiające Episkopat, że przedłużone mu zostaną bulla Leona X i konkordat Klemensa VII.— Jednak, żeby obietnica nie poszła w niepamięć, biskupi proszą o szybkie wygotowanie zapowiedzianej bulli confirmacyjnej.— I dalej następują w dokumencie znane z poprzedniej korespondencji petycje, w ciągu czterech lat (1759—1762) nie spełnione. A więc o rozciągnięcie in-

⁹ Józef Kierski h. Jastrzębiec, aktualnie biskup tyt. bolineński i sufragan poznański, potem bp przemyski.

dultu Leona X dotyczącego elekcji archidiaconów przez kapituły katedralne na wszystkie diecezje, i to także w tzw. miesiącach papieskich.— Następnie, żeby Dataria Apostolska nie obsadzała beneficjów w diecezjach bez porozumienia się z ordynariuszami oraz nie udzielała dyspens na pluralitas beneficiorum.— Ażeby zakonnicy zostali ujęci w jakieś ryzy prawne, poddające ich chociaż częściowej jurysdykcji ordynariuszów, albowiem w kaznodziejstwie uprawiają panegirycyzm a w penitencjarstwie stosują zbytnią ładność.— Wreszcie z tego względu, że aktualne warunki w Polsce nie pozwalają biskupom na przeprowadzanie synodów, Episkopat uprasza papieża o udzielenie mu stałego przywileju na swobodne mianowanie egzaminatorów (i sędziów) prosynodalnych.

Or. nie znany.

Kop. 1 — Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 9—10v. Nagł.: Ad Sanctissimum a Collegio Episcopali in novembri anni 1762.

2. Tamże, k. 22—23v. Nagł.: Copia litterarum ad Sanctissimum a Collegio Episcopali in novembri anno 1762.

Beatissime Pater! Collegium Episcoporum Regni Poloniae, a me indigno imparumque meritorum s.r. maiestatis d-i clementissimi¹ dignationi et Sanctitatis Vestrae benignitati primate, translapsis diebus convocatum una mecum cum profundissima veneratione et filiali reverentia ad osculum paternorum Beatitudinis V-rae pedum accedit. Supplicamus omnes S-ti V-rae, ut mensuram perennis gratitudinis nostrae desumere dignetur a magnitudine tanti in nos beneficii, quo bullam Leonis X² et concordatum Clementis VII³, suorum sanctorum praedecessorum, in anteactis pontificalibus controversam, debitae et inviolabili observantiae in Tribunali Datariae Apostolicae commendare, et nos huius gratiae per breve⁴ sub die 4 septembris elapsi ad me directum certos reddere voluit. Singuli enim loquamur magnalia S-tis V-rae, eorumque dulcem recordationem ad posteritatem transferamus. Necesse est, cum paterni in nos amoris Tui argumento in restituta nobis quiete, per sublatam dispendiosarum litium surgentem, ad hoc obstricti sumus. Supremum itaque orabimus Numen, quod nobis in S-te V-ra, a saeculis exoptatum omnibus encomiis maiorem dederit pontificem maximum et primum Eccle-

¹ August III, król Polski w latach 1733—1763.

² Bulla pap. Leona X z 1519 r.

³ Bulla konkordatowa pap. Klemensa VII z 1525 r.

⁴ Bullarii Romani continuatio, t. 2, Romae 1837, nr 302, s. 296.— Ostatecznie papież Klemens XIII potwierdził znane już bulle konkordatowe oraz szereg innych dezyderatów Episkopatu Polskiego przez brewe z 8 sierpnia 1763 r. (tamże, nr 366, s. 391—393). Moja baza źródłowa nic o tym nie wspomina, albowiem kończy się na dniu 28 listopada 1762 r.

siae Universalis principem, quin ipsum ad praesidium fidei, decus orbis et solatium universi servet sospitem et saltem longaevum, si non immortalem. Haec sunt sincera et de intimis cordium totius Regni, cleri et populi nostri deprompta vota, quae iusto remuneratori Deo ad caelum pro Te, vicario Christi in terris, offerimus et in tesseram debitae gratitudinis Sanctae Sedi Apostolicae inviolabilem fidelitatem, amorem et oboedientiam servare non cessabimus. Tu interea, principum clementissime, pro innata benevolentia nos Tibi plene devotos gratanter complectere, et ex uno beneficio erectos in maiorem spem Tuae bonitatis plura ad bonum publicum Ecclesiae Polonae necessaria supplicare permitte.

Decretum super inviolabili in futurum observantia bullae Leonis X et concordati Clementis VII, quod S. V-ra Tribunali Datariae Apostolicae ^{a-iam-a} commendavit sive commendatura est, et quo nos in perpetuum eximere a controversiis cum ministris tribunalium Urbis intendit, nisi per bullam ad perpetuam rei memoriam deducatur, et servari ab omnibus tribunalibus ordinetur. Ne cum tempore oblivioni tradatur, solliciti sumus ac experientia admoniti, a Sanctitatae Tua dictam bullam humillime imploramus.

Indultum quoque Leonis X pro electione archidiaconorum ⁵ in quinque ecclesiis, ab arbitrariis commentis ad menses ordinarios privilegium limitantibus, vindicandum et in quocumque mense, etiam Apostolicae Sedi reservato, tenendum, cum ampliacione ad reliquas huius Regni cathedralis ecclesias, aequae bene meritas et benigna commendatione dignas, per alteram bullam declarandum et confirmandum clementiam S-tis V-rae in nos mereatur, ne amplius ex hoc capite interturbari cum capitulis nostris permittamur.

Interest maxime bono ordini et disciplinae singularum dioecesium, ut sine commendatitiis-ordinariorum attestatis de beneficiis, cuiuscumque naturae fuerint et quocumque modo vacaverint in ipsorum dioecesibus, per Datariam Apostolicam non disponatur et dispensationes super pluralitate [beneficiorum] non concedantur. Hinc est, quod salutarem in hac parte S-tis V-rae providentiam in eadem bulla inserendam demissime exposcimus.

Eodem contextu, Beatissime Pater, providere non graveris, ut bullam Pauli III, quae incipit: *Cunctis orbis* ⁶ super collatione canonicatum doctoralium in ecclesiis cathedralibus, rege Sigismundo et primate Regni

^{a-a} *Brak w kop. 2.*

⁵ *Bulla pap. Leona X z 1513 r.*

⁶ *Brewe pap. Pawla III z 1543 r. wyjaśniające bullę Leona X z 1511. Zob. Constitutiones synodorum (dok. 2, przyp. 4), s. 150—165.*

Ioanne Łaski instantibus, episcopis Polonis concessam, forsitan ob incuriam praedecessorum nostrorum viridi observantia destitutam, ad bonum tamen ordinem, utque tales canonicatus, onus annexum habentes, per capaciora probata subiecta occupentur, summopere necessaria, amplius in quaestionem non vocetur, verum suo robori restituatur.

Aliis desideriis ab oraculo apostolico pendentibus, quae in supplicibus Collegii nostri de anno praeterito ante thronum S-tis V-rae exposuimus et hic rursus^b repetimus. Ne prolixi simus dolorem super corruptela ministerii praedicationis, multitudini concionatorum et concionum in civitatibus et oppidis ascribenda adicimus, operae pretium ducentes, ut utriusque quoad exemptos numerum restringendi, et tantummodo per ordinarium vel officium suum exploratos ad id muneris admittendi, episcoporum conscientiae et arbitrio facultas tribuatur. Cum vero regulares, praesertim mendicantes, captandae benevolentiae benefactorum causa, laxioris sensus in oboedientia iurisdictioni ordinariae, quoad vitandos excommunicatos comperimus, constetque eosdem non tantum in praesentia talium libenter Divina peragere, sed etiam spretui censurarum ecclesiasticarum connivere, et hinc minime conscientiam poenitentibus super praemissis facere. Nec iuвет ad obviandum huic praeiudicio approbatis ad excipiendas confessiones facultatem absolvendi a casibus sedi ordinariae reservatis denegare, vel illam Sedi Apostolicae non communicare, cum in virtute habitae a S. Congregatione S. Officii et bullas religionis ad placitum explicando ab omnibus casibus sine ulla discretione absolvunt, et hoc pacto clerum saecularem, non tam liberalem et ultra tramitem facultatem non progredientem exosum reddunt. Videtur ratio pessimarum exinde sequellarum postulare, ut Sanctitas V-ra aliquod frenum tali imponat audaciae, aut saltem facultates S. Officii pro admissione ad lociordinarium dirigi disponat.

Versamur, Pater Sancte, in hoc Regno in talibus circumstantiis, ut synodos dioecesananas cogere non iudicemus, sed ad pacatiora tempora hoc debitum differamus. Interim examinatorum prosynodalium necessitas eo magis est nobis dura, quod quotannis pro facultate eligendi illos ad S. Congregationem Concilii recurrere debeamus. Distantia enim nostrarum dioeces[um] ab Urbe et variae nostrae incumbentiae non permittunt, ut diligenter in elapsum tempus facultatis attendamus ac tempestive prorogationem expetamus. Statuit Concilium Tridentinum⁷ aequae examinatores ac iudices esse synodales. Interim deficientibus in synodo constitutis iudicibus est de praxi eiusdem S. Congregationis alios iudices ad tempus cogendae synodi vel decessum constitutorum sub-

^b W obu kopiach następuje niepotrzebne non.

⁷ Sobór Trydencki obradował w l. 1545—1563.

stituere. Placeat S-ti V-rae humillime obsecramus, ut pro electione examinatorum facultas ordinariis eligendi eosdem ad d[ictum] tempus cogendae synodi vel, si videretur, ut singuli sigillatim pro ipsa recurrant durante uniuscuiusque iurisdictione valitura tribuatur.

Quidquid autem a S-te V-ra cum omni subiectione exoptamus, protestamur coram Deo et hominibus nihil ad placitum nostri et pro arbitrio particulari desiderari, atque ad diminutionem iurium et supremæ iurisdictionis S. Sedis Apostolicæ tendere, verum ad augmentum gloriæ Dei, manutentionem disciplinae et integritatem religionis, atque respectum sacerdotii id^c indispensabile esse. Et ideo a S-te V-ra ordinari posse pollicemur, qui perenni cum veneratione, fidelitate et subiectione^d sumus. Sanctitatis Vestrae...

15

Prymas W.A. Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do kard. Giov. Albani, protektora Polski.

Warszawa? w listopadzie 1762

Prymas Łubieński, w imieniu swoim i Kolegium Biskupów, obradującego w pierwszym tygodniu listopada tr. w stolicy państwa, składa serdeczną podziękę kardynałowi Giovanni Albani, ordynariuszowi diecezji suburbikalnej św. Klemensa, protektorowi Polski wobec papieża za stałą pomoc przy załatwianiu spraw w Rzymie, a szczególnie z racji ostatniej bulli konfirmacyjnej konkordatów z lat 1519 i 1525. Prosi o dopilnowanie dokończenia tegoż dokumentu. Episkopat okaże adresatowi swoją wdzięczność również w dziedzinie wymiernej. O aktualnych potrzebach Kościoła polskiego dowie się protektor z pisma skierowanego razem z niniejszym do ojca św. (nr 14).

Or. nie znany.

Brul. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 3.
Nagl.: Do kardynała jegomości protektora nomine Collegii Episcopalis. Uwaga dla wykonawcy czystopisu: Na pogotowiu niech będzie, żeby razem z listem do papieża poszedł.

Eminentissime et Reverendissime Domine, Domine Patrone Colendisime! Quod defuit meis gratiarum actionibus^a, quas ilico ac de cle-

^c Brak w kop. 2.

^d Kop. 2 amore.

^a actionis brul.

mentia s-mi domini nostri¹ in materia desideratae observantiae bullae Leonis X² et concordati Clementis VII³ nuntium recepimus, E-mae et R-mae Dominationis Tuae pro efficacibus officiis feceram, hoc totius Collegii nostri perenni gratitudine et obligatione suppleo et, si hactenus pro condigno bonam voluntatem ob vere calamitosa tempora, quae vel maxime in Polonia experimur, testari E-mae et R-mae Dominationi Tuae non poterimus, mente inoblita Tuam in nos benevolentiam revolvimus, ut aliquando, quantum Tibi debemus, demonstramus. Interea, E-me et R-me Domine, velis coeptum opus pro tranquillitate nostra ad optatum finem deducere et precibus nostris, quas de manibus Tuis ad thronum s-mi domini n-ri pervenire cupimus, momentum validissimi patrocini adde. Quid ultra poscimus, ex contentis in iisdem precibus erit notum E-mae et R-mae Dominationi Tuae, et pro solita animi Tui propensione paternum sanctitatis suae cor disponere ad vota nostra dignare. Nos enim profundissimo cultu et veneratione semper erimus E-mae et R-mae Dominationis V-rae.

16

Prymas W.A. Łubieński prawdopodobnie do kardynała prefekta Kongregacji Rozkrzewienia Wiary.

Warszawa, 28 listopada 1762

Prymas Władysław Aleksander Łubieński prosi przypuszczalnie kardynała prefekta Kongregacji Rozkrzewienia Wiary, której wtenczas podlegał Kościół greckokatolicki, o zatwierdzenie biskupa lwowskiego Leona Szeptyckiego na koadiutora metropolity całej Rusi (kijowskiego), mianowanego na to stanowisko przez króla Augusta III. (Metropolitą był wtenczas Felicjan Filip Wołodkowicz).

Or. nie znany.

Brul. Gniezno, AAG, sygn. B-85: Zjazdy Episkopatu 1759—1792, cz. 1, k. 3v. Nagł.: Za jmć Szeptyckim biskupem lwowskim, nominatem metropolitą totius Russiae. Uwaga dla sporządzającego czystopis: Na jutro do oddania jmci biskupowi lwowskiemu.

Eminentissimo e Reverendissimo Signore, Signore Patrono Mio Colendissimo! Tante riproove della bontà di Vostra Eminenza, di cui m'ono-

¹ Klemens XIII (Carlo Rezzonico), papież w latach 1758—1769.

² Por. dok. 14, przyp. 2.

³ Zob. dok. 14, przyp. 3.

ra, mi fanno coraggio di raccomandare alla di Lei protezione anche miei amici. Di questi e mons. Szeptycki¹ vescovo ruteno di Leopoli, ben degno, esemplare prelato e da tutto nostro Collegio Latino ben veduto, che la maestà del re² ha nominato coadiutore della dignità metropolitana di Russia. Pertanto supplico l'Eminenza Vostra, che voglia degnarsi di favorirlo e fargli conoscere gli effetti delle mie suppliche a pro di Lui in tutto, che farà opportuno ad allestire e agevolare la sua spedizione. E mentre, che mi protesto d'esserne particolarmente all'Eminenza Vostra tenuto con tutto l'ossequio e colla piú perfetta venerazione mi rassegno. A Varsavia, 28 novembre 1762. Di Vostra Eminenza...

¹ Leon Szeptycki h. Łada, unicki biskup lwowski w latach 1749—1779.

² August III (Sas), król Polski w l. 1733—1763.

SPIS TREŚCI

I. Konferencje biskupów	[3]
1. Zachowana dokumentacja Konferencji Biskupów	[3]
2. Ocalałe akta pierwszej kategorii obrad	[5]
3. Początki Zjazdów Biskupich	[7]
4. Wznowienie ich za prymasa Władysława Aleksandra Łubieńskiego	[7]
5. Czas i miejsce odbywania kongresów	[8]
6. Organizacja zjazdów	[9]
7. Akta Rad Biskupich	[10]
8. Tematyka obrad	[10]
9. Dlaczego nie odbywano synodów?	[12]
10. Konferencje Episkopatu namiastką synodów prowincjonalnych	[13]
11. Pozycja prymasów w większości utrzymana	[13]
12. Skróty zastosowane w pracy	[14]
II. Publikacja źródeł	[16]
1. Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII	[16]
2. Prymas Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, do papieża Klemensa XIII	[20]
3. Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII	[24]
4. Przeciwnie sobie opinie Datarii Apostolskiej i Episkopatu Polski na sprawę utrzymania bulli konkordatowych Leona X i Klemensa VII	[26]
5. Podobna wymiana korespondencji między wspomnianymi stronami odnośnie dalszego wybierania archidiaconów w kościołach katedralnych	[32]
6. Prymas Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, dziękuje papieżowi Klemensowi XIII za brewe	[34]
7. Episkopat Polski decyduje się na utrzymanie wspomnianych bulli konkordatowych i na zaangażowanie własnych agentów w Rzymie i Warszawie	[42]
8. Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do papieża Klemensa XIII	[45]
9. Tematyka Obrad Episkopatu w październiku 1762 roku	[46]
10. Arcybiskup lwowski Sierakowski do Kolegium Biskupów	[47]
11. Odpowiedź biskupa krakowskiego Sołtyka na ankietę prymasa Łubieńskiego w sprawie aktualnych potrzeb Kościoła w Polsce	[51]
12. Podobna wypowiedź biskupa wrocławskiego Dembowski	[61]
13. Odpowiedź nuncjusza Visconti na 3 dezyderaty Episkopatu	[64]
14. Prymas Łubieński, w imieniu Rady Biskupiej, do papieża Klemensa XIII	[66]
15. Prymas Łubieński, w imieniu Kolegium Biskupów, do kardynała protektora Polski	[70]
16. Prymas Łubieński do kardynała prefekta Kongregacji Rozkrzewienia Wiary	[71]